

A) A GYÓGYÍTÁS ÁLTALÁBAN.

I. A beteg ember.

1. Testrészek leírása, testi hibák.

Kipe. *Jaj de csúf a kend kipe.* (K. 22.)

Haj színe: fekete, veres, gesztenyebarna, szőke, fehér. — *Kopac.*

Okos, mert kopac. Veres kutya, veres ló, veres ember egy se jó.

Arc színe: szép a fehér. *Jaj de csúf szeplős, mint a pulykatojás.*

Orr. *Cimpája van. Fene egye meg az orrod szaglását, de jó*

cimpája van. — Ha nagy orra van: *mint egy sós ugorka.*

Fog. *Zápfog, szemfog.* Akinek szép foga van: *jalu disze.* Ha

kiáll a foga: *agyaras, agyara van.*

File. A kis gyermeknek *filikája* van.

Koponya. *Feje lágya.*

T'akszem (= halánték.) *Úgy megütötték vakszemen, hogy meghalt.*

Girinc. — *Seggirinc* = os sacrum.

Nyaka csugulyája (= nyakcsigolya).

Farkereszt (lumbalis rész?)

Vápája. (Medencecsont.)

Farcsuka = os sacrum.

Keze nyele = alkar.

Hüvelyk ujj. (A nevetlen ujjat itt nem ismerik.)

Comb.

Lába furujája. *Furujacsont* (= lábszár).

Lábikra.

Csics.

Női nemi szervek: *p . . a, vallag.* *Egye meg a nyavalya, a tetű*

a vallagodat. — Vén asszonynak: *p . . a.* — Románul: *tyizda,*

csuna. Mondja a magyar is: *csuna.* Kis lánynál: *egye meg*

a fene a kis csunidot. — Kis lánynak van *pinkója, nunusa.*

Egye meg a nunusát. — Kis lánynál románul: *pruna.* A

kideiek vásárra mentek. Kérdezik tőlük útközben: mit hoz-

nak? „*Prunát* (= szilvát) hozunk“. „Ki van pattintva?“
 „Nincs kipattantva, mert akkor piacosabb“, felelte a kidei,
 mert kis lánnyal ment a vásárra. — A clitoris: *pecek*,
lingyik, *p. csavezér*. (K. 78.*)

Férfi nemi szervek: *f. sz.*, *druga*, *pula*. Nagy a *pulája*, nagy
 a *drugája*. — *Drugalódtak* = *rübelődtek* = *b. szkodnak* =
b. sznak. *Sudrimankó*. Szereti az asszony a *sudrimankóját*.
 — Kis gyerekeknek van *pucája*, *puckája*, *kicsiny puckója*,
kicsiny fuszujkája, *kis mücske*. (K. 78.*)

Alak, forma. *Suhancár* = magas, csinos. — *Sugármagas*, *sugár
 termetű*. — *Magas a szép*. A szép férfinek szép bajusza
 van. A szép nőnek legyen szép melle, jó lába. *Jaj de jó
 faras, jó feneke van*. — *Mennél kisebb, annál frissebb*.
 — *Olyan, mint a makk, mint a virág* (= egészséges.) —
Görcsös, idétlén, otromba ujja van; idétlén, durva.

Kövértség. *A kövér el van tepsedve*. — *El van lepsedve, lepcsés*.
Kicsi ügyes, nagy lepcsés. — *Deberke* = egyforma, nincs
 karcsúsága, melle olyan, mint a hasa. — *Burдохóс*. *Jaj
 de burдохóс* = nagy hasa van. — *Potrohosz, potroha van,*
potrohója van. — *Olyan, mint egy nagy szétfolyt tészta*.
 — *Nagy dög*. — *Szappant lehetne belőle csinálni*.

Sovány. *Egyszálbélű*. — *Gilisztakokas*. — *Gereblye*. — *Cérna-
 káplár*. — *Olyan, mint a deszka*. — *Olyan rongyos, olyan
 sovány, mintha poloskával, svábbogárral élne*.

Nyomorék a púpos, a félkezű, a vak, a béna. (De a béna szót
 nem ismerik). — A *púpos* mind rossz, irigy, ravasz, egy se jó.

Sánta, styapa, sontorog. Kidén egy embernek gúnyneve a *Son-
 torog* (Dénes György), mert sántit.

Féllábú, biceg.

Kancsi, kancsal (= ide néz, tova lát).

Vak.

Süket. Ha rosszul hall, akkor is süket.

Mutuj = néma.

Dadog, selypit, hadar. *Jár a hadaród* = gyorsan beszél.¹⁶

2. A halál előjelei. Halálokok.

A *Zodija könyvben* meg van írva, hogy mi által hal meg az
 ember. Ez a könyv a püspököknél van (K. 78.*). Az egyik

¹⁶ Adatközlők: K. 22, a nemi részek leírásánál K. 78.*

magyar adatközlő szerint Borsán egy román embernek is megvan.

Ha a kutya vonyít, akkor a kutya vagy valaki meghal. Ezért jobb, ha elpusztítják a kutyát, nehogy embert vigyen el a háztól. (B. 88, C. 117.*)

Bagoly (a halálbagoly) is halált jelent. (B. 88.)

Ha a tyúk kakas hangon megszólal (kukorikol), akkor a tyúk hosszával lemérik a távolságot az asztal és a küszöb közt. Ha feje a küszöbig ér, úgy elvágják, nehogy embert vigyen magával. (C. 117.*)

Aki azt álmodja, hogy ledült egy fal (például a ház sarka) vagy foga fájdalek közepette kihúll, akkor meghal valaki. Ha álmában a foga fájdalemtalanul hull ki, akkor senki sem hal meg. (K. 88.)

Ha a pap kereszteli a gyereket és közben a gyerek felsír, akkor nem marad meg. (K. 98.)

Jóslások a halálra: A mezőről bablevelű füvet hoznak és minden szálát valakiről megnevezik, majd a szobában gerendára szúrják: akinek a füve elszárad, az meghal, akié tovább nő, az életben marad. (K. 22.)

Szentjános virágot (*szünzijenye*) szednek, koszorút kötnek és Szent János napkor felhányják a ház fedélre. Akinek koszorúja leesik, az még abban az évben meghal. Románok szokása. (K. 22, 78.*)

Aki eltitkolja feleségét, meghal. (K. 63.)

A holttesttől általában nagyon félnek, még a férj se mer abban a házban aludni, ahol a felesége meghalt.

3. A beteg ember leírása. Haldoklás. Halál.

A kis gyermek *nyavalyás* (= gyenge). K. 10.

Gethes = aki köhécsel, sovány. (K. 10.)

Sindevész. Szegény olyan, hogy mindennap *sindevész* = *szárad le a lábáról* (soványodik, stb.) K. 22.

Sinylődik, kornyadozik. (K. 22.) *Napról-napra apad le, sinylődik a betegségtől*.

A lábán húzza a betegségit (= beteg, de jár). *Lábán sinylődik*.

Pusztúl, jogy. *El van pusztulva, el van jogyva*.

Halálszíne van.

Sárpenész. *Olyan vagy, mint egy sárpenész* (= sárga).

Olyan vagy, mint a penészvirág.

Jaj de veszett vagy = sárga vagy.

Olyan, mintha kötő tojással élne (= sápadt, sovány, tüdőbajos).

Csak háltni jár beléje a lélek (beteg, de fenn jár).

Ej, téged borsért hordoznak. Olyan, mintha borsért hordoznák.

Olyanról mondják, aki erősen beteg, nagyon gyenge, szárad a lábán, alig tud vánszorogni. Az ilyen beteg ugyanis hasonlít a *rongyos macskához*, akit az ördög használ fel. Ép ezért szoktak a macska füléből, farkából egy kis darabot levágni, akkor az ördög eltávozik tőle, a macska jobban lesz, hízik.¹⁷

Sárgul a beteg, olyan gyenge, betegeskedik.

Szárad a lábán.

Ahonnán fáj, onnan vész az ember.

Nyomja az ágyat, fekszik. Milyen régen nyomja már az ágyat.

Halálra húz. Nem húzott semmit, meg is halt. (Haldoklik. De az utóbbi szót nem igen mondják).

Úgy halálra vált, egészen halálra lett válva.

Nézi a padlást (= haldoklik).

Halottszagú. Meghegyesedett az orra, üvegesek a szemei, hörög.

Megboldogult = meghalt, megnyugott.

Alulról szagolja az ibolyát.

Mehet a víznek (= meghal).

Az meg van halva most.

Hallgatja a földi rókát (= meghalt.)

Úgy volt neki elrendelve.

Vérhasban mentek el.

Aki meghalt, annak olyan fényes a szemvilága, mint az üveg. (Adatközlők: K. 10, 22, 63.)

A haldokló lábát meg kell fogni, nehogy az illető féljen a holttesttől. — Halott ruhájából egy darabot letépnek és azzal föstöli magát, aki felejteni akar. — Halott sírjából földet vesznek és azzal annak a nyakát dörzsölik, aki a halottól fél. Erre a földre az illető tudta nélkül rá is fektetik. (C. 117.*)

¹⁷ Egy másik magyarázat szerint: régebben *vostyinások* jártak, vagyis borsot áruló románok, akik a borsot lépért cserélték el. A beteget tehát, aki szárad, sárgul, a sárga viaszhoz (léphez) hasonlítják. Tüdőbajosról is mondják. (K. 10.)

II. A betegség oka.

1. Isten büntetése.

Isten nem bírta a titkát erre a bűnös népre. De betegség lehet Isten büntetése, Isten verése. (K. 10, 22.) — Isten verése volt a következő eset is: egy fiú és egy lány egy napon születtek. Születésükor mondta az egyiknek az apja: hála Istennek, ebből egy pár lesz. De megadta az Isten, mert nem szabad így előre összepárosítani; amire felnőttek, az egyik megbolondult, a másik meghalt, egyiknek sem lett párja. (K. 10.) — Ha Isten akarja, ad betegséget, de ilyenekben nem hiszek. (30 éves ref. asszony.)

2. Lidérc.

Lüdérc (románul zmeu). Láttam valamikor elhaladni erre: egy hosszú lang, tüzes lang ment. Férjhez, nőhöz megy, szerelmeskedik. — A lidérc rossz szellem. Aki bánkódik társa után, annak képiben megjelenik, szerelmi viszonyt űz vele, gyötri, kínozza, eltáncoltatja. (K. 13, K. 27.)* — Ezelőtt harminc évvel járt a lidérc, a sztrigoj, de ma már nem. (K. 83.)

A lidérc betegséget is okozhat. *Elsárgul, elgyengül, olyan lesz, mint a viasz, akibez a lidérc jár. Fojtogatja is. (K. 58.) — „Ez is igaz történet: Fejérden volt egy jóképű cigánylány, akinek meghalt az udvarlója. Búsult nagyon a lány. Akkor a fiú rossz szelleme minden éjjel eljárt a lányhoz, de a lány tagadta ezt. A lány gyengült, soványodott, sápadt, izzadt, a végén bevallotta, hogy a fiú jár hozzá. Mások is láttak fényt besuhanni a szobába, ez volt a lüdérc. Messziről jött hozzá. Amikor bevallotta a lány, a lidérc fojtogatni kezdte, hogy miért árulta el őt. Végén is egy öreg román ember zavarta el, aki hét krajcárt dobott abba az irányba, amerre a lidérc járt. Addig évekig kínozza a lüdérc a lányt.“ (B. 129.) — Lidérc (lüdérc) járt egy asszonyhoz, mert az szerelmes volt.*

Éjjelre elvitte a kísértet az asszonyt, fák tetején hordozta, csak reggelre hozta vissza. Örökké búsult az asszony, olyan volt, mint egy hülye, nem beszélt senkihez sem, nem dolgozott, nagyon meg voltak a lábai dagadva. A szellemet ördögűző könyvvel üzték el. (K. 39. L. vallásos gyógyításnál.) — A lidérc olyan félelmet is okozhat, hogy szívbajossá teheti az embert. (K. 10.) — Mondják, hogy betegséget is okozhat,¹⁸ annyira, hogy még meg is hal az ember. (K. 27.*) — Egy lányhoz a lidérc járt. Úgy gyógyult csak meg, hogy a pópához vitték, aki palástjával leborította.¹⁹ (B. 129.)

3. Prikulics, fehér ember.

A *prikulics* = *ördögfióka*. Belső bajt, ijedtséget okozhat. *Vérszorulást* kap az ember az ijedtségtől. (K. 80, 81.). — Ahol a fehér ember megjelenik, ott pénz van. Arra a helyre fehér ruhadarabot tesznek. De csak ággal szabad odatenni, nem kézzel, különben elszárad az illető ujja.²⁰ (K. 13.) — Általában úgy mondják, hogy a *prikurics*, a *fehér ember* betegséget nem okozhat, csak a lidérc. (K. 58.)

4. Ördög.

Az ördög, úgy látszik, elmebetegséget okozhat. Borsán egy legény késsel szaladt az utcán, stb. azt mondták róla, hogy az *ördög szállta meg*. (L. Elmebetegségek alatt.) — A macskát az ördög használja fel: ha a kis gyerekekkel hagyják, ráfekszik az orrára, megfullasztja.

Sokszor a lidérc, az ördög képe összefolyik.²¹ Az ördög

¹⁸ A megnyomás azonban nem feltétlen lidércnyomás. „Sógoromat éjjel megnyomta valami, de okáról nem tud semmit.“ (K. 78.*)

¹⁹ Vidékünkön még meglehetősen hisznek a lidércben (v. ö. Jankó: Kalotaszeg, 194, Jankó: Torda, 246.). Másutt, pl. a Dunántúlon, Alföldön ez a hit sokkal gyengébb, azonban a lidérc a betegségek közt itt is szerepelhet. (Pl. Hódmezővásárhely, Ethn. 1923:177, Csesznek, Ethn. 1929:201).

²⁰ Ugyanezt l. Jankó: Kalotaszeg, 195. — Prikulicsra vonatkozólag l. Ethn. 1900:69.

²¹ Aranyosszéken a lidércet a boszorkánnyal, Kalotaszegen az ördöggel veszik egynek. (Jankó: Kalotaszeg, 194, Jankó: Torda, 246.). Az ördög és a boszorkány határa is elmosódott (Jankó: Torda, 240.).

éjjel hurcolja az embert fák, bokrok felett: össze-vissza karcolják azok az ember fenekét. (K. 81.) — *Az ördög a macskát is hordozza borsért (rongyos macska).* Ennek a meggátlására a macska nyakába kis fonallal foghagymát kötnek. (K. 81.) Farkából, füliből levágnak egy darabot. (Bá. 42.) — Egy román ember Derzsén tudta a *zodija könyvből*, hogy ő villám által fog meghalni. Egyszer nagyon nehéz idő kerekedett, az emberhez egy kopó jött, akárhová is ment az ember, a kopó mindig előtte volt. Az ember elővette imádságos könyvét, imádkozott, de a kopó csak nem hagyta el. A végén is beütött a menykő, meg is halt az ember. A kopó az ördög, a *ludérc* volt. *Ez tényleg igaz, nem hazugság.* (K. 78.)

5. Csuma.

L. az egyes betegségek leírása alatt.

6. Boszorkány.

Régebben boszorkányok voltak. A boszorkánynak a *gerince végén, a segge lyuka felett szőrös farka van.* (Bá. 42.) — Sokféle boszorkány (*sztrigoj*) van: gyerek kicserélésre, tejelvitelre, lidérc stb. (román nő mondta). — A *sztrigoj* úgy megkísérti az embert, hogy mindig azt látja, akit beképzelt, ettől beteg lehet. Megfojtja, ha mindig rájár. (K. 64.) — A boszorkány tüzes seprűvel éjjel megveri, hogy másnap nem tud felkelni. (K. 10.) — A leggyakrabban mégis azt hallhatjuk, hogy a boszorkány kicseréli a keresztleetlen gyereket hat hetes koráig. A kidei unitárius papné régen nagyon értett a *broszkonyához*, annyi tejet csinált, amennyit akart. De egyszer megátkozták, mert soknak elvette a tejét, akkor pünkösöd első napján harangozáskor kihasadt a tehene és tej folyt ki belőle. De ma már nem hisznek ennek a babonaságnak. — A *sztrigoj* az anyától el is tudja venni a tejet és máshoz viszi. (Bá. 42. De ugyan-csak Bá. 42. szerint a boszorkány betegséget nem nagyon okozhat).

A boszorkányhoz hasonló rosszindulatú teremtmény lehet bizonyos esetekben a *béka* is, illetve ilyen alakot ölthet magára a boszorkány. Borsán a románok még nagyon hisznek a béka

látogatásában. Valaki rosszindulatból is küldheti a békát, ilyenkor nem merik megölni. Beszéltem egy román asszonnyal, akihez két béka is járt. *Nézettek* is ellene. (B. 131.)*

Tekintve, hogy a *babona*, *boszkonya*, *kuruzslás* kifejezések tartalma gyakran keveredik egymással, az alábbiakban felsorolom az ezekre vonatkozó adataimat.

Babona. „Megbabonáztak“ -- sokszor mondjuk. De hogy mi az, tudja a csoda. (K. 1.) — Babonaság például, ha valakihez a lidérc jár. (B. 129.) — Megbabonázzák, hogy nem tud férjhez menni. (K. 6.) — »Babona, hogy pénteken húst nem szabad enni« — mondja egy csomafáji református magyar asszony, de ugyanakkor szenes vizet csinál, hisz az igézetben. Ez utóbbiakat már nem tartja babonának. — *Nagyon hitt a babonában.* (B. 88.) — *Babonás asszonyok.* (K. 64.) — *K. G.-né babonás asszony volt.* (K. 10.)

Boszkonya (Bádok, Borsa), *broszkonya* (Kide), *boszkonye* (románul) = *csinálmány*, *babona*. (K. 10, C. 104.) *Megbroszkonyál.* *Megprikezsálják* = *megbroszkonyálják.* (K. 22.) *Megbroszkonyálta* (= *megbabonázta*), hogy elpusztult, meghalt. *Broszkonya* például, hogy valakit el kell venni. (K. 6.) — *Meg van broszkonyálva, meg van csinálva*, ha nem bír a lábára állni. (K. 63.) — *Ördögi dolog a broszkonya*, ma már nem hiszik azt. (K. 62.) — *Kidén volt egy asszony, aki úgy megbroszkonyált egy fiút, hogy minden éjjel tizenkettőkor el kellett mennie az asszonyhoz.* (K. 10.) — *Broszkonyálás* ellen régebben a zsebükben tollszárban patikában vett kénest hordoztak. (K. 22.)

Kotálni = nézni (Borsa.)

Kuruzslás. Hallotta a kuruzslás szót, de nem tudja, mi az. (K. 1.) — *Kuruzslás, ha valakit megbroszkonyál*, hogy örök életre beteg legyen, ereje ne legyen. (K. 64.) — *Kurusolás* = *valamit babonasággal viszen által* (K. 41.) — *Megkuruzsolta*, hogy elvette feleségül. (K. 64.) — *Nagybátyámat megkuruzsolta felesége még leánykorában, hogy el kellett vennie.* (K. 63, 64.) — *Szerencse jöjjön hozzám, megkuruzsolja.* (K. 64.) *Egy nő megkuruzsolta a férjét, hogy lidérccel magához vitette.* — *Vén Jokus csordás meg tudja kuruzsolni a marbákat, hogy nem szélednek szét, hanem mellette maradnak.* (K. 39.) — *Afféle kuruzsló asszony volt az, aki ezt (a bo-*

szorkányságot) elkövette. (K. 16.) — *Te tudsz valami kurusolást.* (K. 41.)

Sztrigálni = kiáltani.²² (K. 99.)*

7. Csinálmány.

Csinálmány (románul »*faketură*«) gyakran szerepel az aetiológiában. — Akin betegség van, papírban elhányja a betegséget: belefuj, belemond a papírba, aztán eldobja. Aki felveszi, arra ragad a betegség. (K. 60.) — »*Csinálmányban (faketurában) vagyok, megcsináltak, megfaketuráltak*, azért vagyok hülésben vagy reumában“, ezt egy nézőnő mondta a betegnek. Harangozáskor valaki megleste a lábnyomát, kis port vett fel onnan, rongyba kötötte és egy halotthoz eldobta, mondva közben: akkor legyen jól, amikor ez a föld felkerül a sírra. Mondják, hogy amikor az ilyen beteg jár, mindig lenéz, ahová lép, mert a nyomot nézi. Adatközlőt a nézőnő nem gyógyította meg, csak megmondta, hogy csinálmányban van. (K. 14.) — *Csinálmány = broszkonya*. Például a nyomát felveszik és a sírba dobják. (K. 6.) — *Megcsináltatták*, hogy nem tudott felkelni az ágyból. (K. 32.) — Betegséget lehet okozni, ha egy beteg ember krajcárt köt a zsebkendőjébe és egy keresztútra dobja; aki megtalálja, arra ragad a betegség. (K. 13.) — Egy esetben liszttel *csinálták meg*. (K. 32.) — Gyakran szemetet hánynak az útra, azzal szórják ki a betegséget. — »*Nekem hányták a betegséget*«, — mondta egy cigányasszony, amikor *megkínozta a görcs.* (K. 60.) — Valakinek fáj a háta, arra is mondták, hogy »*csinálmány van.*« Tanácsolták, hogy fordítva viselje az ingét. (K. 17.)* — *Faketură* ellen is eleven *ezüstöt (kénesöt)* hordoznak a zsebükben. (K. 22.) — Egy fiatal menyecske irigykedett rá és *megcsinálta*, hogy *unta magát*, még visított is. Úgy gyógyították meg, hogy Bádokba vitték az ingét egy nézőhöz. (K. 8.)

A betegségekkel kapcsolatban csak *csinálmányról* beszélnek, *megkötésről*, *rontásról* nem. De ha a *megkötés* szót nem is,

²² Másrészt a románok is átvettek tőlünk sokkal racionálisabb betegségszavakat. Az avasvidéki nyelvjárásban pl. a következő szavakat találhatjuk: *bătăg* = beteg, *bătésig* = betegség, *chehă* = keh. *fene* = fene (*spargă-té fene* = tépjen szét, egyen meg a fene), *ispital* = kórház, *nevoieş* = nyavalyás, *nimuric* = nyomorék, *orbanş* = orbánc (*foc viu*). (Barbul Jenő: Az avasvidéki nyelvjárás. Budapest, 1900).

a megkötés fogalmát ismerik. Ha azt akarják, hogy az özvegy ne menjen férjhez, urának ruháján vagy két göcsöt csinálnak: »megkötötte N. N.-t, hogy ne menjen férjhez«. »Te nem mégy férjhez, kilenc görcsre vagy kötve, amíg azt ki nem oldják stb.« (K. 13.) — A halott lábát megkötik, hogy férje (felesége) ne nősüljön meg (ne menjen férjhez). Úgy temetik el megkötött lábbal (K. 10).

A csinálmányhoz hasonló az öntés is, erről részletesebben más helyen szólnunk.

8. Igézet.

Le az egyes betegségek gyógyítása alatt.

9. Ráböjtölés.

Böjtöléssel meg lehet az embert betegíteni. Aki valakire haragszik, a nézőhöz megy el, aki megszabja a böjtölést. A böjtölés a haragosára fordul, ha az valóban bűnös volt, de ha nem, akkor visszafordul. Három pénteket vagy három szombatot kell betartani (tartson három szombatot stb.; napokat tart valakire, rátart valakire napokat), mások szerint 3—9 keddet vagy pénteket. A böjt napján az, aki megfogadta, szúette deszkára térdepel két égő gyertya közé (olykor a pincében) és közben mondja: „Úgy száradjon ki e világból, mint ahogy e deszka kiszáradt.“ „Úgy egyék a nyüvek, mint ahogy eszi ezt a deszkát a szu.« »Úgy apadjon ki a világból, mint ahogy apad ez a gyertya.“ Háromszor mondja a böjt napján, az egyes mondasok közt imádkozik. Egész nap semmit sem eszik, még vizet sem iszik. A második böjtnapon már beteg lesz az, akire megfogadta, a harmadikon már meg is hal. (K. 32.) — Az egyik esetben egy román asszonytól lisztet, kenyeret loptak. Az asszony erre kilenc keddet fogadott fel, böjtölni kezdett. A böjt napján nem dolgozott, nem evett, csak imádkozott. Az ötödik kedden a tolvaj asszony elküldte lányát a károsulthoz, hogy kérjen kenyeret, mert akkor már rosszúl volt. Ha ilyenkor kiadnak valamit a házból, az illető jobban lesz, de azért az átok a családot megfogja. A következő héten a tolvaj asszony ura is beteg lett; megint kértek kenyeret, a károsult megsajnálta, adott is, a kilenc

keddet azonban betartotta. Erre a tolvaj asszony meghalt, ura ugyan megmaradt, de összegörnyedve. (K. 10.)

A böjtölés másik formája, amikor valaki a szerencséért, egészségért vagy a halálért felteszi magában, hogy a hét meghatározott napján mindaddig böjtölni fog, amíg a faluban egy bizonyos öreg ember meg nem hal. Kilenc szál gyertyát gyújt az illető napokon és imádkozik. (K. 63.)

A katolikusok *Szent Antal böjtit fogadnak, Szent Antalnak ígérik.* (K. 63.)²³

10. Átok.

Azt is mondják, hogy ha megátkoz valakit, attól betegséget kap. „De nem tudom, igaz-e.“ (K. 1.) — Amikor a tűzből szikra pattan, akkor háromszor köpnek és mondják: „*Phüj, phüj, phüj, szökjön annak a szemibe, aki haragosan jön ide.*“ (C. 113.)

Az átok helyet keres, aki érdemes rá, azt fogja meg. Megtörténik azonban, hogy *visszafordúl rá, ha átkozott.* (K. 23.) — Két veszekedő asszony így fogadkozott egymásnak: „Agyon az Isten ojan szerencsét, amijen igaz.“ — „Agya az Isten, hogy ojan könnyen szabaduljak meg (terhemtől), mint ahogy igaz.“ — Akinek igaza volt könnyen szült, a másik már másnap is csak görbülve tudott kimenni a házból, így volt tíz hétig, bivalya is megbetegedett. Szokták is mondani: „*Ne átkozz, mert az átok helyet keres.*“ (K. 10.)

Románoknál közismert a *furiszenyás könyv. Furiszenyás könyvet (= átkos könyvet) olvas. Olvassa a fureszényát, csinál neki fureszényát.* (K. 23.) — Ha elvész valami, akkor így fenyegetnek: „Te vitted el, ha nem adod vissza, elmegyek a paphoz és elolvastatom a furiszenyát.“ (K. 78.*) — Általában azt mond-

²³ A ráböjtölés manapság csak Erdélyben és a szomszédos Tiszaháton ismeretes, elsősorban a románok közt. Egy udvarhelyi ev. ref. faluban, ahol a böjt nem szokás, egy lány dühében bolonddá böjtölte haragosát. (E t h n. 1901:36). Kalotaszegen a beteg megfogadja, hogy minden pénteken böjtöl. Jankó szerint a böjtölés az oláh paptól származik, a magyar beteg is az oláh paphoz megy (Jankó: Kalotaszeg. 198). Aranyosszéken a fő gyógyítási mód a böjt, a fogadás, a román pap. Böjtöt fogadhat valaki saját magára, de a marhájára is. Sokan személyre fogadják: addig böjtölnek, amíg az él. Van fogadalom kedvenc ételekre is (Jankó: Torda, 251). Ráböjtölés valakinek a megrontására 9 pénteken, Debrecen. Né p ü n k és Ny e l v ü n k, 1929: 119. V. ö. még Berde 68.

ják, hogy csak papok tudják olvasni a furiszényát, azok közül se mindenki. („De én nem voltam náluk, nem tudok semmit.“ K. 25.*) — Furiszényát csak pap olvas annak, aki rosszat cselekedett. (K. 99.*) — A furiszénya csak úgy fogan, ha a pap lekönyököl és úgy mondja. (K. 16.) — Mondják a furiszényát *Dávid átkának* is, mert az elmondandó zsoltárrész (109. zsoltár) Dávid Doég elleni könyörgését tartalmazza.

Hisznek a furiszénya erejében a magyarok is, amire több példát hozhatok fel. Az egyik esetben egy zsidó és egy református asszony kereste fel a kidei római katolikus plébánost és kérték, hogy olvassa el a Dávid átkát, mert az egyiknek elveszett a gyűrűje. (K. 98.) — Az öreg kidei unitárius papban az a hit élt, hogyha Dávid zsoltárát, a furiszényát elolvassa és böjtöl, *akire tartja*, az elpusztúl, ha nagy bűnt követett el. Ilyenkor előfordult, hogy a bűnös eljött és bevallva bűnét kérte, hogy csak szüntesse be az átkot, mert különben *lebúll a hús róla*. — Volt Kidén egy öreg magyar asszony, sok *broszkonyát* csinált. Betegséget gyógyított, de betegséget tudott okozni is: elolvasta az *átkos könyvet*. *Akire olvassa*, beteg lesz tőle, hogy meg is hal. (K. 23.) — A kidei állatgyógyító (K. 16.) nem hiszi, nem használta soha, mégis pontosan megtudta mutatni a Bibliában az illető részt, sőt még a zsoltárszámot is megmondta. Szerinte most el vannak tiltva a papok a furiszénya olvasásától.

Érdemesnek tartom itt az ismert átokformákat is felsorolni, mert azok legtöbbszörében betegségek szerepelnek.

F e n e. *A fene egye meg.*

Ott egyen meg a fene.

A fene egye meg a bőrödöt.

A fene egye meg a csontodat.

Egye ki a fene a beledet.

Egye ki a képedet a fene.

Ett volna meg a fene az anyádban.

Egye meg a fene a körmödöt, hogy ne tudj lopni.

A fekete fene egye le a húsodat.

Egyen meg a fekete fene, hogy soha meg ne ismertelek volna.

Egye le a faszát a fekete fene.

Megette már a ráci fene.

Menj a fészkes fenébe.

Menj a fityfenébe.

Franc. Egyen meg a franc.

A franc egye meg a dolgodat.

Menj a francba.

Frász. *A frász egyen meg.*

Görcs. *A görcs húzzon össze.*

Gutta. *A gutta üsse meg.*

A gutta üssön beléd.

Verjen meg az Isten,

Üssön meg a gutta,

A mi szemetünkön,

Basszon meg a kutya.

Hidegrázás. *A hideg rázzon ki.*

Kórság. *A kórság egyen meg.*

A kórság egye meg a beled.

Törjön ki a kórság.

Kosz. *A kosz egye meg a dolgodat.*

Nyavalya. *A nyavalya törjön ki.*

A nyavalya egyen meg.

A nyavalya törje ki az oldaladat.

A rossz nyavalya törjön ki.

Egye meg a nyavalya a vallagodat.

Menj a nyavalyába.

Rogya. *Verjen meg a rogya.*

Hogy a rogya verjen meg.

Suj. *A suj egyen meg.*

Hogy a sülyedés egyen meg.

Tetü. *A tetü egyen meg.*

Egye meg a tetü a vallagodat.

Egyenek meg a tetvek a kertek alatt.

Zsigoráj. *A zsigoráj egyen meg. (Csak kutyának mondják).*

Vegyes. *Egye ki a nyü a szemit. (Románul mondta).*

Ennének meg a nyüvek elevenen.

Fojjon ki a szemed, hogy ne láss többet.

Az Isten vakítson meg.

Sobasem lássam a napot.

Vakuljak meg, ha nem mondok igazat.

Úgy hallanál örökre.

Süketülnél meg már, hogy ne hallanál.

Száradján le a nyelvem.

Száradjon le a kezem (ha ezt elvettem). Száradjon le a két kezed.

Törjön le a kezem (ha ezt elvettem...).

Egye meg a körömméreg a körmödöt.

Törjön ki a nyakad.

Szakadjon meg a nyaka.

Szíved szakadjon meg.

Merednél meg.

Fulladnál meg.

Zöldüjj meg.

Rothadjon le a hú sod.

Rothadjon el az ágyában, hogy én forgassam.

Tizenhárom esztendeig nyomjad az ágyad fenekit.

Tizenhárom szekér szalma rothadjon el az ágyadban.

Pukkadj meg.

Ne férdnél hét szél pendelyben (= dagadj meg).

Dühödnél meg.

Döglenél meg.

Egyen meg a kánya.

A csuda verje meg.

Hogy az ördög vinne el.

Az ördög szánkásztasson meg.

Az apád ne csinált volna el a világra.

Az anyád keservét.

Az Isten úgy adjon neked egészséget.

Ne adjon az Isten neki erőt, egészséget.

Tudod rózsám, sok szép idő,

Száradjon beléd a tüdő.²⁴

11. Féreg.

Régen azt hitték, hogy akinek a feje fáj, zúg, annak a fejében *prücsök* van. *Babonával csinálták*, hogy kimenjen. (K. 10.) — Egy embernek állandóan fejfájása volt. Az orvosok levették feje kalapját, hát egy zöld *birnyó* volt a fejiben, az okozta a fejfájást. Ki akarták venni az orvosok a birnyót, de volt közöttük egy néma orvos tanuló, az tiltakozott, hogy ne nyúljanak

²⁴ Adatközlők: A legtöbbet K. 60, 61, 63, 64. mondta, néhányat K. 10, 12, 16, 80, 81, 46,* 78.*

hozzá. (A némák közt okosak vannak!) Elment és hozott egy zöld ágat zöld levelekkel, azt odaállította a zöld hernyóhoz, mire az magától kimászott a levélre. — Ezután ismét szépen visszatették a feje kalapját a betegnek. (Bá. 42.) — A mániásról is mondják, hogy *bogara van a fejiben, bogaras*. (L. a betegségek gyógyítása alatt.) — Aki *viziborjút* iszik, annak megnő a hasában és kifúrja a belit. (A viziborjú kis bogárforma a vízben, hosszú farka van. K. 63.) — A *kígyó* is bemászhatik az ember gyomrába. — Bogarak kerülhetnek a fülbe, míg a fájós fogban is kis féreg okozza a fájdalmat. — A *fogxsiu* kis hernyó, olyan, mint a csiga, fekete, szőrös. Aki nem köp, annak a nyelvére ragad, kelevénye lesz. (C. 55.)

Tudnak a *bélférgekről*: ha savanyú felbőffögése van valakinek, azt mondják, hogy „*pisál a gelesztánk*.”

12. Lelki okok.

Ijedtség. Ijedtség sok betegségnek lehet az okozója, főleg kis gyermeknél, de felnőttél is. Az ijedtségről, mint különálló kórformáról is beszélnek. (L. a részletes leírásban.) A felnőtt leggyakrabban halottól ijed meg. Az ijedtség szívbajt, sárgaságot okozhat.

Bánat. Bánatában megzavarodhatik, meg is lehet abban halni. Szívfogást is okozhat, sőt még a franc aetiológiájában is szerepel.

Bosszúság, méreg az egyik adatközlő szerint betegséget okozhat. (K. 59.)

Lelki tényezők a terhességgel kapcsolatban többször szerepelnek mint betegségek. Ha a terhes megkíván valamit és nem kapja meg, elvetél. Ha megcsodál valamit, olyan lesz a gyerek is.

13. Testi megerőltetés, erőművi okok.

Fáradtság okozhat tüdőbajt, sárgaságot, sérvést, hályogot, francot.

Eroltetéstől sérvést lehet kapni.

Hülés, megfázás, huzat. Hülésből kapja az ember a legtöbb betegséget (K. 26,* 60.) — „Mindig a hüléstől félünk, a doktor úr mondja, hogy ettől kapjuk a betegséget.” (K. 1.)

— Hülés okozhatja a tüdőbajt, fehérfolyást, köszvényt, francot. — Huzat okozhatja a hályogot. — Ha meg a lába erősen megfázik, attól vaktetüt kap. — Ha a hideg megcsípi a kis sebet, karcolást, hidegcsípést lehet kapni.

Tisztán erőművi okok, hőhatás. Ütés, szúrás, törés körömmérget okozhat. — Ha valami a szemét megütötte, hályogot kaphat. — Farfekvés oka lehet, hogy az anya valamivel megnyomta a hasát. — Ha valaki félrelép, marjulást kaphat. — Ide sorolhatók az égés, fagyás, harapás, rovarcsípés. — Valakinek ütésből *elromlott a vére* és mellrákot kapott.

14. Közvetlen érintkezés. átragadás.

Senki után klozetre ne ülünk, mert rossz betegséget (lapos tetű, sankér, dob) lehet kapni. *Akinek talál a vére, az megkapja.* De megkaphatja a nő a fehérfolyást, az ember a sankért, dob, általában mindenki a lórüht, kilist, ha valakinek még meleg helyére ül, feltéve, *ha talál a vére.* Ha a fehérfolyásból lecsepeg egy kevés és a másik — akár cipővel is — belelép, megkaphatja. (K. 63, 64.) — Aki mezitláb valakinek a hugyába lép, megnát-hásodik. (K. 63, 64.) — Másra átragad a nátha, ha valakit hátulról észrevétlen megcsókolunk vagy orrunkat odadörzsöljük. — Francot egyik a másiktól megkaphat. (De más aetiologiai tényezők is szerepelhetnek.) — Tüdőbajt, náthát, torokfájást, rák-betegséget az egyik elkaphatja a másiktól. (K. 63, 64.) — Aki ott mosdik, ahol a lovak a vályuból isznak, sömört kap. — Aki tyúkölből megmosdik, tyúkseggel lesz tele. — Aki lóhevedésbe fekszik, a hasonló nevű betegséget kapja meg.

15. Vegyes okok.

A tályog magától csinálódik. — Tyúksegget kap az ember, ha meleg tojással érintik az arcát. — Izzadástól vaktetüt lehet kapni. — Golyvát szüléstől vagy víztől lehet kapni. — A férfi be nem fejezett koitustól vagy álomban kapja a trippert. — Nő akkor kaphatja meg, ha mensese után 1—2 napra már koital. — Ha a gyerek foga nehezen jön, szívfogást, görcsöket kaphat. — Ha jól esik valami, attól csömört lehet kapni. — Akit a

varasbéka szembe lehugyoz, az megvakul. Ezért nem szabad megölni a varasbékát. — Aki mást vizelni lát, annak felszálkásodik az ujjá. — Hanyagság, piszok zabolát okozhat. — Májfoltot kaphat a terhes, ha tisztátalan szájjal (pl. marhaganéjjal a szájban) csókolják meg. — Méhrákot sok abortustól lehet kapni. — Hülye olyan helyen születik, ahol részeges a férfi. (K. 10.)

A sü benne van az embernek a vériben, úgy születik. Családi betegség. — Attól ótvaros a gyerek vére, mert tisztúl. — *A gyermektelenség oka, hogy nem talál a vér a vérrel.*

Ha a havibajos látogatja meg a kis gyereket, a gyermek szpurkált lesz. — Ha a nő tojáshéjra lép, fehérfolyást kap. — A similia similibus elvén alapszik az a hit is, hogy a halottól vagy a sírtól sárgaságot lehet kapni.

Az égitestek is szerepelhetnek kórokozóként. Aki ujjával csillagot számol, annak kezén sümölcs lesz. — Napszúrás fejfájást okozhat. — Végül hisznek a holdkórosságban.

16. Az állatbetegségek okai.

Az állatbetegséget általában tapasztalati tények alapján magyarázzák: fúvódást zöld lucerna, lóhere okozza, rozsférget a zöld fű, a csömört túlétetés, a vérhugyást, marha körömggyuladását erőltetés, a ló egerét fáradtság vagy ha zöld lucernát eszik mohón. Súlyos elváltozásokat okozhat a marha kimelegedése. — De hisznek abban, hogy a menyét, a kigyó megharapja a marha tőgyit, ha pedig a marha farkasnyomból evett, ivott, a nyelvén lyuk, seb lesz.

III. Gyógymódok

1. A gyógyítás általában.

Kifejezések. *Doktorolom magam, orvosolom magam.* — *Kurálták.* — *Meggyógyítja.* — *Megengeszteltük a sebet olajjal* (Kide). — *Köhögéstül vagy köhögés ellen: egyformán használják.* — *A friss pattanást, kelést meg lehet téríteni. Azt már nem térítette meg = nem kurálta meg. A tályogot megtérítette.* — *Kiállott a főfájás = megszűnt.* — *Ideit állotta a főfájás.*

A falusi nép gyógyító képességéről, tudásáról, saját tudományába vetett hitéről a legjobban néhány példa bemutatásával adhatok képet.

Egy csomafáji református asszony mondja: semmi babonáságot nem csinál, még szenes vizet sem, ígézésben sem hisz. Egyedül a jó Istenhez imádkozik egy miatyánkot. — „Ki mibe nőtt, abba hisz.“ — „Rosszul áll, ha magyar ember is hisz a babonaszóban.“ (C. 123.)

A magyarok általában azt mondják magukról, hogy nem babonások. Babona alatt azonban rendszeren azt értik, amit nem hisznek, mert ha hiszik, akkor már nem babona. Az egyik fiatal református menyecske babonának minősítette a katolikusok pénteki böjtjét. Ő nem babonás, mondotta, hisz pénteken húst eszik. De ugyanakkor a szenes vízben hitt, csinálta is. — A babonaszó az, ami nem igaz. De sokszor úgy van, hogy semmitől sem múlik el a pokolvar, csak ha nézőhöz mennek. „Tehát a babonaszóban is lehet valami igaz.“ (K. 10.) — Jakab Istvánné sem hisz a *broszkonyában, kuruzslásban*, de egyszer fonala elvesztésekor mégis *csöbörbe nézetett* kilenc gyerekkel. Igaz, a fonál így se került elő. — A református magyarok általában minden leírást, elbeszélést így kezdenek: „Ez mind babonaszó, ezt mind nem hiszem.“ Később azonban az elbeszélés folyamán kiderül, hogy nem csak az öregek hit-

tek, hanem ők is, „mert valami igazság csak van benne“. — Az egyik református asszony mondja: „Gyógyszerül hiperman-gánt, gulárd vizet, perhidrólt használok. Pokolvar ellen nézni szoktak, de annyit ér a nézés, mint döglött lovon a patkó. De kínomban egyszer én is elmentem a nézőhöz.“ (B. 76.)

A tudás általában nem egységes, az egyéni eltérések igen nagyok. Kísérletképen az egyik 30 éves református asszonytól végig kérdeztem a vidék összes ismertebb gyógymódját. Szenes vizet nem csinál, mert gyermekei nem ijedősek. Pokolvarja nem volt, nem is tudja a nézést. Napszúrás ellen semmit sem ismer, fejfájáskor fejét ecetes vízzel dörzsöli. Hideglelés ellen kinint vesz be. Azt azonban hiszi, hogy a terhesnek csirkeszárnnyat nem szabad enni, azt is, hogy a terhesre esett gyümölcs a gyermekén jegyet okoz. A tehén tejét a jó Isten viszi el, egyszer el is vitte, mire férje tanácsára a szomszéd faluba ment egy román nézőhöz, aki azonban nem tudott segíteni.

Egy másik csomafáji, 37 éves református asszony előzőleg kilenc évig Kolozsváron gyárban dolgozott, szemlélete az említett asszonyhoz hasonló: „Kuruzslók nincsenek nálunk, de nézni tudnak. Szenes vizet szoktunk vetni, de közben semmit sem mondunk. Ősi szokás ez, ha nem használ, nem is árt. Ólomöntésről hallottam, de nem láttam. Hidegrázásnál patikába küldetek stb.“

Vannak, akik a faluban öregszenek meg és mégsem ismerik saját falujuk híresebb román gyógyítóit. Olykor a kis gyermek jobban ismeri a régi szokást, mint az öreg, helyesebben: inkább hiszi. Egyszer az egyik tizenkét éves kis lány egész részletesen elmondotta a cseberbenézést, miközben a jelenlévő öreg asszony folyton csak hitetlenül nevetett.

A román annál inkább hisz még ma is az ősi gyógymódokban és ez a hit állandóan kisugárzik a magyarokra is.²⁵ A román ember gyógyításában olykor a papja is részt vesz, vásárokon, vándor könyvkereskedőktől vásárolt nyomtatott ponyvából ráolvasásokat tanul meg és alkalmaz a falusi ember, sőt a Regátba való utazásai kapcsán (pl. munkavállalás az ottani gyárakban) csak újabb román népi gyógyeljárásokkal

²⁵ Erdélyben mindenütt így van. Úgy látszik, ez a román hatás a németekre is kiterjedt. Pl. az egyik esetben oláh asszonytól tanulta meg a német tanító a népi orvosló eljárást (Haltrich 268.). A románok babonaságáról l. még Orbán: Barcaság, 60.

ismerkedett meg. A körülmények kedveztek annak, hogy a románság ősi gyógymódját továbbra is életben tartsa és gyakorolja. Nem csoda, hogy ebben a hiedelem tengerben, ahol egy-egy román asszony 20—30 vagy még több ráolvasást is tud, a magyar is *broszkonyáról*, *deszkintálásról*, *bubáról* stb. beszél és a ráolvasások legnagyobb részét szintén románul mondja el, „mert így jobban talál a szó“.

Pedig vidékünk meglehetősen polgárosult, a közeli Kolozsvár mindenkép érezteti hatását. De olykor a város sem jelent sokat: a szolgálólányok a városba mennek, a férfiak a gyárakba és különös módon ép Kolozsváron, a városban tanúlnak el másoktól babonát, varázslatos gyógyításokat, hogy majd haza hozzák szülőfalujukba és ott gyakorolják.

2. Tiltott cselekedetek. Betegségek elhárítása.

A terhes tiltott cselekedetei. — Legtöbb tiltást a terhes asszonymál, gyerekágyasnál és a kis gyermeknél találhatunk. Pl. terhes ne csodáljon meg semmit, vizen ne menjen át, kutyába, macskába ne rúgjon stb. (L. részletesebben a megfelelő fejezetben.) — Általában terhes kívánságát teljesíteni kell. — Sok bajt megelőzhet a terhes, ha mindig állapotára gondol.

Gyerekágyas és kis gyermek. Havibajos ne látogassa meg, mert *szpurkált* lesz a gyerek. — Férfi látogató ne üljön ágyára, mert különben elviszik a tejét. — Ha látogatója eltávozik, mondja: „Legyen álmotok.“ „Legyetek olyan tiszták, mint én vagyok.“ — Ha havibajos látogatja meg, fogja meg a kis gyermek lábát: „Légy tiszta, mert én nem vagyok tiszta“. — Ha idegen gyereket szoptat az anya, a gyerek száját ingével törölje meg, nehogy tejét elvigyék. — Ha a szoptató nő sokat bánkódik, fejibe szállhat a teje és megzavarodik. — Ha az asszony megüti a mellét és a gyermek nem szopja ki, melle megkövesedik.

Betegség megelőzése céljából különböző dolgokat tesznek a kis gyermek fürdővizébe. — Kis gyermek talpát tilos megcsókolni, a gyermeket nem szabad átlépni; ha bölcsőben fekszik, a fején ne nézzenek keresztül, a kis gyermek tükörbe ne nézzen stb. Pelenkáját nem szabad naplemente után kiteríteni, fürdővizét sem szabad akkor kiönteni. — (Egyebeket l. a megfelelő fejezetben).

Jeles napok. (Megelőzés). Első menydörgéskor az ajtófélbe, vasba kell fejünket ütni (közben valamit mondva), akkor egész éven át nem fáj. — Márciusi hóban mosdanak, hogy ne fogja a tavaszi szél az arcukat, a szeplő múltjon el. — Március elején *csurdé fenekével* menjen ki a nő a házból, akkor a szél nem fogja. — A románoknál divatos a *marcisur* hordása megfeketedés ellen. — Március elsején napkelte előtt egy lepedőt kell *csurdén* rázni, akkor egész éven át nem lesz sem bolha, sem egér a házban. — Első fecske megpillantásakor mondják: „Fecskét látok, szeplőt mosok.“ — A románok húsvét első napján piros tojást és ezüst piculát vízbe tesznek és azzal mosakodnak, hogy ne legyenek sebesek. — Aratás előtt a dolgozók derekukra búzaszálat kötnek, nehogy megfájduljon derekuk a munkától.

Jeles napok. (Tilos cselekedetek). Karácsony és újév közt nem szabad paszulyt főzni, mert *kilises*, sebes lesz az ember. — A románok a nagybőjt harmadik hetében szerdán (*gyintrujeli*) nem varrnak, nem fésülködnek, nehogy sebes legyen a fejük. Ezt a napot egyesek a húsvét és pünkösöd utáni harmadik héten is megtartják. — Nagypénteken nem szabad fésülködni, mert különben elhullik a fésülködő haja. — Pénteken ne egyél zsírosat, mert megvakúlsz.

Halott. Ha az állapotos halottat lát, sárgaságot kap. — Jól meg kell nézni a halottat, akkor nem ijed meg. — Halott házánál nem szabad fésülködni, mert elhull a fésülködő haja. — A halottat a saját ruhájában temetik el, mert ha mástól vesznek el a halottnak ruhát, annak minden ereje elvész. Úgy broszkonyálják meg a lányokat is, hogy menyasszonyfátyolukat egy meghalt lány számára elkérik (K. 63.) — Sírról nem szabad virágot leszedni, mert különben sárgaságot kapunk.

Vegyes. Ha valaki saját magán más betegségét mutatja, „*kübez legyen mérve*“, mert különben ő kapja meg azt a betegséget. (K. 63.) — Aki ott mosdik a vályuban, ahol a lovak isznak, sümört kap. — Aki tyúkvalóban megmosdik, tyúkseggel megtelik. — Ha a nő tojáshéjra lép, fehérfolyást kap. — Ha valaki megeszi valakinek a falatját, *jalat* nő a nyelvére. — Ne köpj a kályhára, mert akkor kihólyagzik a szád. — Aki a tűzbe vizel, annak sebes lesz a segge. — Aki tűzzel játszik, ágyba pisál. — Aki mást pisálni lát, annak felszálkásodik az ujja. — Aki csalánra pisál, mérges lesz. — Ha fü-

tyől a lány, megnő a *csicse*. — Ujjal nem szabad a csillagokat számolni, mert különben *sümölcsös* lesz a keze.

Véres tejet ad a tehén, ha a fecske elröpül alatta. — Amikor megborjúzik a tehén, semmit sem adnak ki a házból, nehogy elvigyék a tejt. — Piros ronggyal védik a tehenet a tejelviteltől.

3. Ráolvasás.

Számtalan gyógyító műveletet bizonyos meghatározott, rövidebb-hosszabb szöveg elmondása közben végeznek el. A szöveg lehet néhány szavas mondat (felszólítás, óhaj, parancs), de lehet 60—80 vagy még több soros ráolvasás is. Egészen rövid kis mondókákat magyarul is tudnak a borsavölgyi magyarok, de a hosszabb ráolvasások mind román nyelvűek, a magyar néző is csak románul mondja, mert „magyarul nem talál a szó“, viszont románul „talál a szó“ (Bá. 42.) — „Sok mondat van, hogy románul jobban kijön, mint magyarul“. — „Csak románul érvényes“ (B. 88.). A közbeszédben is inkább román szóval jelölik meg a magyarok a ráolvasást: *deszkintálás* (Kide), *gyeszkintálni* = ráolvasni, nézni (C. 104.). Ritkábban mondják magyarul, pl. *ráolvasni*, *nézetni*, *bubát olvasta rá egy román asszony* (B. 129.), *kiolvasta babonasággal* (B. 129.). De rendszerint ráolvasást jelent a nézés is, pl. *néznek tállyognak*, *néznek azért* (pl. hájogért).

Egyszerű, néhány szavas mondókát majdnem mindenki tud (pl. szenes víz készítésnél „Atya, Fiú, Szentlélek Isten“ stb.), hosszabb szövegű (román) ráolvasást azonban már csak bizonyos személyek. A ráolvasásokban a románok a nagy mesterek,²⁶ C. 70.* pl. fejfájás ellen preventive, igézet (két), ijedés, napszúrás, hidegrázás, fápt, reuma, tályog (három), buba (két), rosáca, jeluduta, marjulás, sümölcs, tehén tejének elvitele, kutya, bolha ellen tud román ráolvasást. A magyarok már sokkal kevesebb ráolvasást tudnak (kivéve tán Bá. 42.-t), a román nyelvűt is hézagosan, rövidebben. A román ráolvasást ugyan le tudják fordítani, de magyarul általában

²⁶ A csángóknál a betegségeket általában ráolvasásokkal gyógyítják (deszkendálás), ezt a pópa vagy a román asszony végzi. (Kolumbán 105.)

akkor sem szokták mondani. Akad ugyan, aki a román ráolvasást tudja magyarul is, de a magyar változat rendszerint ráolvasást végeredményben a Borsa völgyében nem hallottam. már a román szöveg is rövid. Hosszú, kikerekített magyar ráolvasást végeredményben a Borsavölgyében nem hallottam.

A román ráolvasás életbenmaradását elősegítik a vásárokon, búcsúban, vándor könyvkereskedőktől vásárolt, román ráolvasásokat tartalmazó ponyvák is.²⁷

A ráolvasásokkal, de általában az egész itteni népi orvoslással kapcsolatban gyakran találkozunk a 9-es számmal. A 9-es szám gyógyítással kapcsolatban másutt is előfordul, nálunk leggyakrabban mégis Erdélyben, elsősorban a románok közt.²⁸

Alábbiakban a ráolvasások jegyzékét adom:²⁹

Szerelemkeltés. *„Úgy égjen a szíve és a lelke utánam, ahogy ég a só a tűzben“.* *„Akkor haggyál el engemet, amikor ez innen elvesződik“.* (K. 36.)

„Ezt a nyomot én veszem, a kemencébe tapasztom, de nem azért vettem, hogy azt odatapasszam, hanem hogy az, aki-nek nyomát felvettem, úgy égjen, mint ez a nyom, amíg hozzám el nem jön.“ (C. 107.)

„Úgy jöjjön vissza utánam, ahogy én húzom ezt a sárt hátra“. *„Szentséges szűz Mária add, hogy úgy járjon utánam, ahogy jár a füst a kéményben.“* *„Úgy ne legyen nyugta, ahogy annak a békának sem volt nyugta a hanyabojban“.* (C. 107.)

²⁷ L. Orvosi könyvek a nép kezén c. fejezetben.

²⁸ Román ráolvasás. Ethn. 1914: 255, román „áldozat“, Ethn. 1891: 7, mármarosai román, Ethn. 1891: 364, Beszterce-vidéki román, Ethn. 1913: 290. Udvarhely, Ethn. 1901: 34, Népr. Ért. 1932: 126, Kalotaszeg, Ethn. 1892: 362, Szilágy, Ethn. 1891: 203. Erdélyi szász, Erdély 1893: 30. Schullerus, 43. — Egyebütt: Nyírmegyes, Ethn. 1928: 201, Felső-ireg, Ethn. 1892: 116. Ószentiván, Ethn. 1891: 35, 1896: 463, Hajdu m., Gyógyászat 1903 [Liszt].

²⁹ A Borsavölgyében a román nyelvű ráolvasásokat is összegyűjtöttem, mivel azonban feljegyzésük nem filológiai pontossággal történt, közlésüktől kénytelen voltam eltekinteni. Különbön is e gazdag román ráolvasás gyűjteménynek a megfelelő irodalommal való összehasonlítása egész külön studiumot jelentene.

„*Akkor haggyál el engemet, amikor engem az a vérzés elhagy.*“ (K. 63.)

Asszony tejének elapadása ellen román ráolvasás (Bá.42.)
Elválasztás. „*Akkor jusson eszedbe, mikor ebből a gyűszűből adok még.*“ (K. 33.)

Gyerekágyas látogatásakor. „*Legyen álmatok.*“ (K.10.)
„*Legyetek olyan tiszták, mint én vagyok.*“ (K. 10.)
„*Légy tiszta, mert én nem vagyok tiszta.*“ (K. 10.)

Szörös gyerek. „*Szűz Mária, vedd le rólu ezt a szört (ezt a jegyet).*“ (C. 119.)
„*Szűz Mária tisztítsd meg ezt a szört, ezt a jegyet.*“ (C.119.)

Ebajos gyerek. „*Mit dolgozik szomszédasszony?*“ — „*Aggost főzök.*“ (K. 22.)

Román mondás (Bá. 42.)

Gyermek rossz sírása. „*Édes jó Istenem, ha rá jön a rossz sírás erre a gyerekre, essék a tűzbe és süsse meg magát.*“ — „*Édes jó Istenem, ha rá jön a rossz sírás erre a gyerekre, essék a vízbe és fullagyon meg.*“ (B. 93. Románul is mondja).

Gyepotk. Román ráolvasás (K. 78.*)

Szpurkálás. „*Legyen szebb a gyermeked, mint én.*“ (Bá.42.)
„*Én csúnya vagyok, te légy szép.*“ (K. 47.)
„*Te légy tisztább, mint én vagyok.*“ (K. 47.)

Ótvar. Román ráolvasás. (K. 22.)

Tejfog. „*Nesze egér csontfog, agyál bejette vasfogat.*“ (K.15.)

Igézet. „*Phi, meg ne igézzen!*“ (K. 63, 64.)
„*Phi, meg ne igézzen, kígyófasza szemed közé, keresztanyád picsája a nyakad közé.*“ (K. 63, 64.)

„*Atyának, Fiúnak, Szentlélek Istennek nevében, Amen.*“ (B. 129).

„*Atyának, Fiúnak, Szentlélek Istennek nevében, Amen. Kilenc, hét, öt, három, egy, egyse.*“ (B. 91.)

„*Ha meg van igazve szembe vagy hátul vagy oldalt, müljön el róla.*“ (K. 77.)

„*Atyának, Fiúnak, Szentlélek Istennek nevében, Amen. Szőke vagy barna, aki megigizi, szálljon a szive tájékára.*“ (C. 124.)

„*Ha kék szemü igézte meg, szálljon rája. Ha fekete szemü igézte meg, szálljon rája. Ha barna szemü igézte meg, szálljon rája stb.*“ (K. 102.)

„Édes jó Istenem, segics meg. A tűz tátos, a víz tátos, X, Y-nak legyen orvosságára.“ (B. 93.)

„Boldogságos Szűz Mária, segély meg, legyen az orvossága Istentől és tőlem. Ha meg van igézve férjítől, hasagyon a töke, ha meg van igézve asszonytól, hasagyon a csicse, ha meg van igézve leánytól, hulljon el a haja.“ (B. 90. Románul is mondja).

„Ha lány igézett meg, hasagyon meg a csicse, ha fiú, hasagyon meg a töke“. (K. 63, 64.)

„Ha férji igézte meg, akkor repegyen meg a töke. Ha nő igézte, hasagyon a csicse.“ (K. 10.)

Különböző román nyelvű ráolvasások a szenes víz készítésekor. (K. 9. Bá. 42. C. 118. K. 26,* 97.* C. 70,* 109,* 112,* 117,* 122.*)

Ijedtség. „Amitől megijett, az jöjjön ki, tyúktól, kutytától, macskától, tehéntől, borjutól, embertől stb.“ (K. 64.) Román ráolvasók (K. 9. Bá. 42. C. 70,* 109,* 122.*)

Hideglelés. „Halljátok meg hétfél szomszédság, hogy az én fiamat, X-et rázza a forró lopó hideg“. (K. 9, 34.)

„Ki hallja, ki nem hallja, kétfél szomszédság, az én fiamat a forró lopó hideg rázza“. (K. 39.)

„Halljátok ti kétféle szomszédok, az én fiamat rázza a forró lopó hideg, ragadjon rá“. (K. 47.)

„Ki hallja, ki nem hallja, N. N.-t rázza a hideg és töri a nyavaja“. (K. 10.)

„N. nyugszik a sirban, eljöttem. Agy egy abroszt, mert X-nek vendégei vannak.“ „N., visszahoztam az abroszt, elmentek a vendégek.“ (K. 47.)

„Jó estét N. néni, az én lányomnak vendégei vannak, kérek egy abroszt“. (K. 60.)

Román ráolvasások. (K. 100.* C. 70,* 117,* 122.*)

Sárgaság. „Halljátok ti kétféle szomszédok, az én fiamat, X-et a sárgaság gyötri. Sárgaság betegség ne gyötörje többet.“ (K. 60.)

Hátfájás, derékfájás (ceas rău). Román ráolvasás. (C. 70,* 108.*)

Az ördög megszállt valakit. Ráolvastak meggyógyítására.

Fejfájás. Első menydörgéskor preventive román szöveget mondanak (K. 19, B. 90, C. 70.*)

Napszúrás okozta fejfájás. „Ami a vízbe, az a fejembe, ami a fejembe, az a vízbe“. „Ami a homlokomban van, legyen a vízben, ami a vízben van, legyen a homlokomban.“ (K. 38.)

„Úgy fájjon az én fejem, mintahogy ennek a forgácsnak fáj.“ (K. 23.)

Román ráolvasások. (K. 39, 99.* Bá. 42. C. 70,* 107, 109,* 117,* 122.*)

Szemárpa. „Árpa, árpa learatlak, kérébe kötlek, kalangyába raklak, hazaviszlek, elcsépellek, malomba viszlek, megöröllek, hazaviszlek, megsütlek, megeszlek, kutyaseggibe vetlek.“ (K. 19.)

(Változatok) „...lóseggibe doblak.“ — „...kanca seggibe verlek.“ — „...papné seggibe beléverlek.“ — „...tyúkseggibe duglak.“

„Árpa, árpa learatlak, marokba nem teszlek, kérébe se kötök, kalangyába se raklak, csak a kutya seggibe csaplak.“ (B. 91.)

„Árpa, árpa akkora légy reggelre, mint ahogy most reggel van.“ (C. 111.*)

Román ráolvasások. (K. 100.*)

Hályog. Román ráolvasás. (K. 26.*)

Papfalat. „Falat nyött a nyelvemre, nyőjjön a papné seggire.“ (K. 10, 30.)

„Phü, phü, phü, papfalat nyött a nyelvemre, hogy nyőjjön a papné seggire.“ (K. 15.)

Román ráolvasás. (K. 99.*)

Pokolvar. Román ráolvasások. (Egy kidei magyar asszony. K. 29.* B. 91. C. 55, 70,* 109,* 117,* 122.*)

Rosáca. Román ráolvasás. (K. 78,* 97.* C. 70,* 117.*)

Öntés. „Neked kalánnyal öntöttek, én most meg csuporral öntök.“ (K. 3.)

„Te öntesz egyet, én öntök kettőt, ...te öntesz kilencet, én öntök egész vedderrel.“ (K. 53.)

„Én merek eggyel, kettővel... kilenccel.“ „Ami a vízben van, az legyen a testeden, ami van a testeden, legyen a vízben.“ (K. 31.)

„Jó reggelt komámasszony, eljöttem az abrosz után, mert jöttek valamilyen vendégeim.“ „Uram Jézus segély meg,

hogy legyen az orvosság az Istentől és tőlem.“ „Jó reggelt komámasszony, visszahoztam az abroszt, mert elmentek a vendégeim.“ (B. 90.)

Román ráolvasások. (K. 32, 35, 78,* 99.* B. 93. C. 70,* 117.*)

Tályog. „Te azt mondtad, akkora leszel, mint egy ökör, de ne legyél, oszolj el annyira, mint egy kis máknak a magja.“ (C. 56.)

„Én megkenlek téged tályog, az Úr Jézus legyen veled, hogy távoztasson el téged.“ (K. 31.)

Román ráolvasások. (K. 9, 18,* 30, 31, 53. B. 91, 93. Bá. 42. C. 56, 69, 70,* 109.*)

Sümölcs. „Sümölcs, sümölcs, akkora légy reggelre, mint ahogy most reggel van.“ (C. 111.*)

Román ráolvasások. (K. 29,* C. 70,* 117.*)

Hidegcsípés. Román ráolvasás. (B. 93.)

Bolha irtás. „Seprem a békákat, nem a gazot.“ (K. 10.)

Román szövegek. (K. 63, 64, 47. C. 70.* B. 88.)

Kozmetika. „Fecskét látok, szeplőt mosok.“ (K. 30.)

Marjulás. Román ráolvasások. (K. 25,* C. 70.*)

Tehén tejének haszna. „Úgy csorogjon a tehén csöcsiből a tej, ahogy csorog a gyerek fejéről a víz.“ (K. 80.)

„Úgy csorogjon a teje, mint csorog a veder víz.“ (K. 80.)

„Na X, na, ha elvitte valaki a tejedet, ha éppen a faluban van, ha másik faluban van, ha harmadik faluban van... ha kilencedik faluban van, ha tejül, ha turóul, ha vajul, ha tejjelül, ha szamatyisául, ha pócon, ha lakat alatt van, annyi nyugta ne legyen, mint a kicsiny bornyunak az anya hasában.“ (K. 68.)

„Aki elvitte a tejet akár téj által, akár tejjől, akár ecet, akár széna, akár só, akár víz, akár szalma stb. által...“

„Nem ezt a kenyérbelet és a sót viszem, hanem a mi tehenünknek a tejét és tejjelét.“ (B. 92.)

„Nem a mosót csapom, hanem azt, aki a tehenemnek elvitte a tejét.“ (K. 65.)

Román ráolvasások (Bá. 42, B. 89. C. 70,* 109,* 117.*)

Nyüves marha. „Bodzafa, bodzafa, bodzafa, N. N. állatból huszonnégy óra alatt a férget takaricsd ki, mert ha nem, leváglak.“ (K. 16.)

Román ráolvasás. (K. 20.*)

4. Vallásos gyógyítás.

Általában azt mondhatjuk, hogy a magyar katolikusok (pl. Kidén) a reformátusok hatása alatt állanak, így balázsolásra alig mennek, elholtért misét nem fizetnek, misére nem nagyon járnak. (K. 98.) A katolikus vallásos gyógyítás halvány, a reformátusok talán még jobban ismerik és használják a katolikusok szentelt tárgyait (pl. a szentelt vizet, szentelt tömjént, stb.)

Fogadalom minden vallásos színezet nélkül is szerepelhet a gyógyításban. Vannak, akiknek ha kezük, szemük, lábuk stb. fáj, *felfogadják*, hogy zsírosat addig nem esznek, amíg egy bizonyos kijelölt öreg ember a faluban meg nem hal. Ezt reformátusok is megcsinálják, pl. a csomafáji bíró feleségének nagyanyja sokáig hétfőn zsírosat nem evett, mert *felfogadta*. (C. 107.)

Balázs áldás. Balázs áldásra csak kevesen jönnek. Kidén alig ismerik, történetét se tudják. A balázsolás itt nem népszerű, noha a pap eleget beszélt róla. (K. 98.)

Ima. Egy bádoki református asszony Kidébe ment és ott a római katolikus papnak fizetett, hogy imádkozzon iszákos férjéért. Azért ment a katolikus templomba, mert ott több az istentisztelet, mint a reformátusoknál. (Bá. 42.)

Szent Antal áhítatosság. Aki kilenc keddet böjtöl, *amire tartja, az jól végződik*. Például lopott dolga visszakerül, sok kárja megszűnik, meggyógyul. Egy bádoki református asszonynak (Bá. 42.) egyszer megdőglött a bivalya, csikója, disznaja, csirkéje, mire egy katolikustól titokban elkérte a *Szent Antal áhítatosságot* és elkezdett böjtölni.³⁰ Imádkozott a könyvből, azóta egy csirkéje se veszett el. „Szent Antalt kérjük pártfogónknak, hogy legyen szószólója Istennél.“ — Egy református asszony mondja, hogy betegség esetén vagy ha nincs szerencséje az állatokhoz, Szent Antalt kéri segítségül, pénzt szán rá. (20 f.—1 pengő.) A pénzt azonban nem maga viszi el a katolikus templomba, hanem mással viteti el (K. 63.). — Kolozsgyulán az egyik református magyar ember gyógyítja az álla-

³⁰ Érdekes példa arra, hogy a református nő Szent Antallal kapcsolatban katolikus szellemben beszél („Szent Antal áhítatosság“), azonban e szokás kétségtelenül a román böjtöléssel függ össze.

tokat. Ugyanő román imádságokat tud Szent Antalhoz, hogy segítse meg Isten az embereket.

Júdás Tadeus. Egy úri családból való hidalmási asszony, akinek férje delirium tremensben szenvedett, kérte a kidei róm. kat. papot,³¹ hogy Júdás Tadeus tiszteletére 9 misét szolgáltasson. De különben Júdás Tadeust Kidén nem ismerik. (K. 98.)

Búcsú. Búcsúba mennek az asszonyok, hogy gyerekük legyen. (K. 22.)

Szentelt vizet torok öblögetésre, szemvíznek, Szent-antal tüzének mosogatására, hasonlóképp ha a kis gyermek testét apró hólyagok lepték el, kérnek a betegek. (K. 98.)

Szentelt tömjént fájós fogba dugnak. Egy román tanító is kérte a kidei paptól a tömjént gyermeke füstölésére. (K. 98.) — Beteg gyermeket, *szívfogásos* beteget szentelt tömjénnel füstölnek.

Virágvasárnap i picussal villámláskor füstölnek. Az úrnapi sátorból vett ágakat haza viszik. (K. 98.)

Templom zsinde lyének hamuját használják Szentantal tüze ellen.

Búcsúhelyen megszentelt csengetyűvel gyógyítják a szív Bajos embert.

Harangot háromszor megkondítják nehéz szüléskor.

Harangozaskor szoptatja a ház küszöbén az anya a szőrös gyermekét, közben ráolvas.

Búzaszentelőkor szentelt burjánnal kerítik körül a reumás beteget, közben ráolvasnak.

*

A román paphoz³² a reformátusok is elviszik kis gyermeküket, ha megijedt. (Kis gyermek korában Bá. 42.-t is el-

---

³¹ A katolikus papot sokkal ritkábban keresik fel kéréseikkel a hívek, mint a román papot a románok. De ép itt idézhetjük Nyírő Józsefet, aki korábban Kidén élt római katolikus plébánosként. „És jöttek is minden ügyekkel, bajokkal. Mindenük voltam. A betegek jobban bíztak bennem, mint az orvosban. Megtörtént, hogy amikor kötelességszerűen meg akartam gyóntatni, akkor derült ki, hogy a beteg másvalású”. (Nyírő József: Isten igájában. I, 170).

³² A román pópa gyógyításaira ép elég adatot ismerünk és arra is, hogy az erdélyi magyar is a román paphoz folyamodik betegségében. Pl. oláh vízkeresztkor a csángó a pópa által megszentelt patakról hoz

vitték szülei a román paphoz.) — A pap keresztes paláستtal letakarja a beteget, bibliából olvas. (Bá. 42.) Annyira megszokták a pap gyógyítását, hogy 1941. nyarán, amikor Borsán román pap nem volt, az ép ott időző kidei római katolikus plébánost kérte meg egy református asszony arra, hogy kézzel imádkozzon nyavalyatorós gyermekéért és gyógyítsa meg. (K. 98.) — Egy református magyar ember reumás volt. Betegsége gyógyítására Fejérdre ment a kalugyer pópához, mert az jól tud imádkozni. A kalugyer a következő módon készítette el a *preszkurát*: egy kupa búzából adjon a beteg falujában minden asszonynak egy marokkal, az asszonyok minden szeméért imádkozzanak egy miatyánkot. Utána összeszedi a búzát és az egészet megőrletti, preszkurát süttet és abból csinálja meg a misét. Ha valaki eltéveszti az imádságot, akkor nem gyógyul meg. (B. 74.) — Egy református magyar asszonynak a lánya *szívfogásban* volt, mire gyermekét a görög katolikus templomba vitte, majd az oltár elibe térdelt, a pap a gyerek fejére tette a könyvet, olvasott rá. Vagy kétszer hozta el, *Isten után* jobban lett a gyermeke, azóta *nem érte el a szívfogás*. („Ha a jó Isten akarja, jól lesz a gyerek.“ K. 49.*)

Egy asszonyhoz a *lidérc* járt. Valamelyik asszony, akinek olyan imakönyve volt, ami az *ördögűzésre pászolt*, elment a lidérceshez, ott a konyhaajtót, az ablakfáját *keresztesen* megkente fokhagymával, az ablakra krajcárt tett. Benn a szobában, ahol a lidérces feküdt, az asztalra keresztet és szentelt vizet tett két szentelt gyertya közé. A szobában sok asszony összegyűlt, és mind imádkozni kezdtek, ő pedig olvasta az imádságot. Közben néhány férfi került a házat, örködött. Éjfélkor nagy fekete kutya rohant elő, a beteg asszony pedig sikoltozva rohant ki, neki az ablaknak. Az asszonyt lefogták, az

---

haza vizet betegségek ellen. (Kolumbán 107.) Ha a beteget az ördöggyötri (lázás, félrebeszél), a román templomba viszik, ahol a pap ördögűzést végez (u. o. 105), kelés ellen a pópá ráolvas (u. o. 105), de még bosszúállásért is a pópához mennek (u. o. 106), saját papjához a csángó csak a legvégső esetben fordul (u. o. 71). — Kuruzsló román pap elmebeteg gyógyított (Ethn. 1905:317). — A nyavalyatorós magyar is az oláh paphoz megy miséért (Jankó: Torda, 243). — A román papot a magyarok sűrűn keresik fel. Érdekes, hogy inkább a tiszta magyar, mint a vegyes lakosságú falvak népe (Jankó: Torda, 251). — L. még az oláh pap **preszkuráját** Ethn. 1901:317 (Mezőség).

imakönyves asszony odarohant a szentelt vízzel és *preckelte*. Kezébe adta a szentelt gyertyát, közben az ablak *közfájára* oly erővel sújtott valaki, hogy a virágcserepek mind a középre ugrottak az ablakból, de épségben maradtak. Az asszony elájult, lefektették, mély álomba merült. Ettől fogva az asszonytól *elszokott* a szellem. (K. 39.) — Egy katolikus magyar asszonyt, akihez a lidérc járt, elvittek a román templomba és ott a pap imádkozott rá. (K. 58.)

Akihez az ördög jár, az misét szolgáltat, hogy távozzon el az ördög. (K. 78.*)

Egy román ember mondotta, hogy őt csak a román pap gyógyította meg, nem az orvosok. (C. 123.) — Románok, ha betegük van, egy nap három faluban szolgáltatnak misét. Egy templomba két kicsi darab *preszkura* megy. (A *preszkura* az úrvacsora-kenyér, rá van ütve Krisztus urunk neve.)³³ Egy református magyar lány *szívbajos* volt, tanácsolta is a szomszéd román asszony, hogy csináltasson preszkurát három templomnak. De az illető református asszony nem hitt benne. (K. 49.)*³⁴

Szent Kereszt napján (*zoa krucsi*) a románok burjánokat gyűjtenek össze (*csojánt*, mályvát, tők levelét, paszuly levelét, ebszőlőt, *másodméregvonó füvet*, stb.) és padlásra teszik megszáritani. Seb, egyéb bajok gyógyítására használják. (K. 22, 99.)*

A környékbeli románok legfontosabb búcsújáró helye *Mikola*.³⁵ A románok közt van, aki minden esztendőben elmegy Mikolára betegségelhárításra, a ház szerencséjére. Adatközlő állítása szerint ha egyszer nem megy, akkor már minden rosszul megy a házban.

³³ A **prészkurát** fonott kalácsként fonják fel, kerek, közepe lyukas, amibe a zászlót tűzik. Ha valaki meghal, misét szolgáltatnak, prészkurát adnak a papnak. Ezt csak **jertált asszonyok** adhatják. A **prészkura** szót használják a magyarok is. (K. 10.) — Lásd még a prészkurát Ethn. 1901:317 (Mezőség).

³⁴ Régebbi leírásban olvashatjuk, hogy Erdélyben táncosok mentek processzióban faluról-falura. Azt mondták róluk, hogy az ördög szállotta meg őket (Gerando 215).

³⁵ Mikola Szamosújvár közelében fekvő híres búcsújáróhely. A fő búcsú augusztus 15-én van, kisebb jelentőségű a szeptember 8-iki búcsú. A román búcsúsok messzi vidékről tódulnak ide, de akadnak magyarok is (1941. augusztus 15-én főleg kolozsvárkörnyéki, szamosújvári magyarokat láttam a búcsún). A búcsúsok mind virágcsokrot hoznak magukkal, a templomba bemenve a kegyképet sorra megcsókolják és a csokorral, ruha-

(B. 131.*) — Kidéről a reformátusok közül csak az megy Mikolára, akinek valami kívánsága, baja van. Betegek, nyomorékok mennek, illetve viszik őket oda. Elmehet valaki azért is, hogy gyereke legyen. (K. 6, 22.) Egy református asszonynak (vagy húsz évvel ezelőtt történt), döglöttek a disznói. Elment Mikolára és ott misét szolgáltatott, hogy Isten szerencsét szolgáltatson. Szentképet is hozott onnan. — Bádokról Bá. 42, a híres gyógyító asszony volt Mikolán. Beteges volt, hát *jelfogatta*, hogy szent helyre megy. Mikolára ment a búcsúba. Csak nézte ott a szentképet, de nem törölte meg, kereszteteket nem vetett, „imádkoztam az én nyelvemen.“ (Bá. 42.) — Régebben természetesen többen voltak Mikolán. — *Preszkurát* katolikus is adhat. (C. 69.) — A vélemények eltérőek, más reformátusok nem is tudják elképzelni, hogy Mikolában higgyenek. (K. 1.)

Az itteniek ismernek legendákat is Mikoláról. Mikolán szentkép van. Ha bűnös áll elibe, Mária szomorúan megnézi, de ha nem bűnös, akkor vidám képet mutat. (K. 6.) — A szentkép diófán állt, búcsúban vitték a templomba, de éjszaka megint visszament a diófára, nem akart a kicsiny monasztériában megállni. (Bá. 42.) — Szűz Mária a diófán jelent meg. (C. 69.) — Egy lány megcsókolta a szentképet, de mert vétkezett, haja leesett a fejéről, annyira bűnös volt. ³⁶ (K. 9.)

Gyógyulások. Mikolára a búcsúsok virágcsokorral mennek, a csokorral a kegyképet símogatják. A hazahozott csokrot a beteg gyermek fürdővizébe teszik. (K. 25,* B. 131.*). A virág főzetével sebet mosogatnak, haját áztatnak (C. 69.); a beteg az arcát, szemét, fülét mossa vele. (K. 48.*). A virággal a beteget megfüstölik, vagy a beteg fejét bekötik. (B. 131,* C. 122.*)

---

neműjükkal (kalappal, ruhával) vagy egyébbel (átalvetővel, csomagjokkal stb.) a képet megtörlik vagy fejükkal érintik, hajukat hozzádörzsölik. Mondják, hogy egyszer egy néma gyermeket érintettek a szentképhez, mire a gyerek megszólalt. A virágcsokrot haza viszik és a gyermek fürdővizébe teszik. Igen sok viaszoffert is vesznek a kalugyerektől, főleg egész testet, házat láttam, kezet, lábat alig. A vett offereket egy másik bódében leadják, a viaszból a papok gyertyát öntenek. Sokan misét mondatnak, a templomnak két darab **preszkurát** (kb. háromnegyed kilós kalácsot) ajándékoznak, ezzel csinálják az úrvacsorát. A preszkura maradéka a papé és a kántoré. Sokan szent földet visznek haza, mások elhozzák ide a beteg ember ruháját, hogy a pap arra olvasson.

³⁶ Egy lánynak itt Kidében is a templomban meggyúlt a **slájera** a gyertyától, mert bűnös volt. (K. 9.)

— A kis templomból az oltár mögül sárga *porondot* hoznak haza, ecettel feláztatják, azzal a beteg lábat, kezét kötözik. (C. 69.)

— A kis templomból zszindelyt törnek le, azzal füstölik a gyereket, ha megijedt. (C. 69.) — Ha a beteg nem tud elmenni Mikolára, ruháját küldi el. A ruhát a miséző asztal elé teszik, a pap arra imádkozik, ebben a ruhában jár aztán a beteg. (K. 25,* C. 122.*)

A gyógyításban nagy ritkán egyéb román búcsújáróhelyek is szóba jöhetnek. Füzes-Szentpéter mellett van *Sztrimba búcsúhelye* egy csodatevő Mária képpel. Beteg emberek járnak oda. (Bá. 42, C. 122.*) — Állítólag *Katalina* is (*Drág, Esküllő* felé) búcsújáróhely. Katalin napján mennek oda búcsúba. (K. 78.*)

Mentek a környékről a *maglaveti pásztorhoz* is az emberek. A maglaveti pásztor, az itteni legenda szerint, nem tudott jární, amikor egyszerre fekete felhőből hangot hallott: állj meg Péter (a pásztor neve). Megijedt a pásztor, bokorba bujt, ismét hangot hallott: bujj ki a bokorból, ne félj! — Jézus Krisztus leszállt elejbe: miért nem bujysz ki a bokorból? — A pásztor azt felelte, hogy nem tud jární. Krisztus erre megparancsolta, hogy járjon és a pásztor valóban egyszeriben jární kezdett. — Borsáról egy vak ember ment a maglaveti pásztorhoz vagy háromnégy évvel ezelőtt, meg is gyógyult. (C. 122.*) — Egy kidei református magyar ember szerint viszont egy pakulárnak öltözött esperes gyógyított ott vízzel, ami fatörzsből jött elő. Kidei születésű, Kolozsváron élő epilepsiás nyugdíjas ember is ment oda. — Borsáról egy román ember ment el a maglaveti orvoshoz, mert két gyermeke néma volt. De nem gyógyultak meg. (B. 88.)

5. Cselekedetek, természetfeletti gyógymódok.

Kelést pénzzel szóltanul kereszteznek, a pénzt utána keresztútra dobják. — Tályogot férfi a penisével kerekít. — Csömörös ajakra forró fakanalat keresztalakban nyomnak. — Árpát késsel kereszteznek. — A beteg szemű az orsókarika lyukán háromszor bele-néz. — Farzsábás beteget a gyógyító háromszor körüljárja. — Igézett gyermek lábát háromszor a gerendába ütik. — Szőrös gyermeket, agos gyereket, váltott gyereket kemencébe vetnek. — Dögvésznel a disznókat visszafelé hajtják a legelőről. — Köldökös borjút a pajta küszöbén háromszor

végig húznak. — Vajudót megráznak, a vajudó az ajtót sarkával üti. — Nehéz szüléskor a fiókokat kinyitják, hogy az asszony könnyebben szüljön. — Torokfájást az tud gyógyítani, aki kezével két Szentgyörgy napkor eleven gyíkot fogott. — Marha körömguladásánál nyomát késsel kerekítik, kivágnak és visszafordítják. — Az asszony ingébe tűt tűz fokával lefelé, hogy térjen meg a teje. — Megcsodálás ellen a terhes ruhájának övibe dugja mutatóujját. — Zabolás száját a pendely aljával megtörlik. Zabolás száját a gyermek anyja saját hajával törli meg. — Ha a téhén tőgye megkövesedett, zabos tarisznyával megdörzsölik. — Ha a fáptól lóheveredéstől kapta, zabos tarisznyával megdörzsölik. — Lóheveredés ellen is zabos tarisznyával dörzsölik meg, utána a tarisznyát keresztútra rázzák. — Ha a téhén tőgye megkövesedett, hét éven aluli gyermek gatyájával dörzsölik. — Ijedés ellen ónot öntenek. — Csúnya gyermeket, szőrös gyermeket hat hétig csúfolni kell. — Váltott gyermek kezébe kis bögrét adnak nagy kanállal. — Ágybavizelő gyermeket tüzes fával ijesztik meg vagy alfelit tüzesített seprűvel ütik.

Betegségek átvitele. *Sümölcsnél* göböt kötnek cérnára, a cérnát szemétdombba ássák el. — *Sümölcsöt* szalonnával dörzsölnék, a szalonnát ganéjba ássák vagy karóra tűzik. — *Sümölcsöt* talált csonttal megkennek, a csontot lelőhelyére teszik vissza. — *Tyúkseggre* puliszkát nyomnak, a puliszkát tyúknak adják. — Ráolvasás után is tyúknak adhatják a puliszkát.

Similia similibus. Kék pokolvarba kék fejtőt húznak. — Sárgaság gyógyításánál többször alkalmaznak sárga tárgyakat.

Amulett. Hideglelős beteg nyakába papírlapot kötnek, amit kilenc napig hord. — Kelésnél a beteg nyakában rossz rosta darabot hord.

Vegyes. Veszett kutya fejsze fokáról egyen egy falat kenyeret. — Ha a gyermek ágyba vizel, az utca porából vesznek kötelet és annak főzetével itatják. — Hideglelős beteg disznóvályuból egyék. — Szülő asszony ura markából iszik vizet. — Gyermekáldás ellen sokáig szoptat az asszony. — Hályogos marhának a hályoggal ellenkező oldali szarvára kötik az orvosságot. — Csuma kiüzésére egy éjszaka inget fonnak, szőnek, varrnak, stb. — Zabolás száját a macska farkával

gyógyítanak. — Orrvérzésnél a beteg nyakcsigolyájára aranygyűrűt tesznek. — Változatos szereket és módszereket alkalmaznak szerelemkeltés céljából. — Ha a ló nem huggyoz, birkaistállóba viszik. — A gyermek álmának elősegítésére a disznóólból vett gazt szórják fekhelyére. — Sárgaságos beteg előzőleg trágyadombba helyezett üveg sört igyon.

Halott. — *Hóttet*hez, golyvához, *gusához* a halott kezét háromszor érintik. — Reumás részt embercsonttal dörzsölnek, a csontot visszateszik a helyére. — Magtalanság ellen halott csontjának porát isszák. — *Szívfogás*, *ijettsé*g ellen a halott szemfödelével, ruhájával kell füstölni a beteget.

6. Gyógyító személyek.

A falusi gyógyítót nem hívják doktornak, inkább *nézőnek*³⁷ nevezik. „*Nézőné, szoktak nézni. — Tud nézetni egyet-mást. — Nekem is nézett egy asszony pokolvartól. — Hidegrázás ellen is kétszer néztem neki. — Néznek a pokolvartól. — C-né is tud babonázni, nézni.*“

„*Van más furfang is a betegségre, nem kell mindig orvossággal gyógyítani*“, mondják (Bá. 42.).

Hisznek a néző rokonában is: a faluban mondják a híres gyógyító asszony menyéről, hogy annak is kell tudni gyógyítania (Bá. 42.). — Sokszor azonban a nézőné magának nem tud szerencsét csinálni, olykor a lánya megöregszik (vagyis nem tud férjhez menni). — „*Isten akaratából használ a nézés* K. 49.*).

A javas asszony: afféle kuruzsló; babonákat mond, jósol, párosít (K. 60.). — De a *javas* szót itt általában nem használják.

Az átvizsgált falvakban nagyon sok gyógyító személy van.

³⁷ A *néző* a magyar nyelvben már korán szerepel, rendszerint jós, pythonissa, magus, ariolus értelemben. Első adat 1435—7, Zemplén m., több későbbi adat Jakubovich gyűjtésében, M N y. 1923:95. (1631, Debrecen, Komáromy 102; 1698. Ugocsa, Eth n. 1904:43; 1723, Bihar, Komáromy 315, stb.) Érdekes azonban, hogy manapság a *néző* szót ebben az értelemben csak Erdélyben ismerik (pl. Jankó: Kalotaszeg, 197; Feketekörösvölgy, Eth n. 1916:86.)

A *nézők*, akikkel a Borsavölgyében találkoztam, eleven, élénk felfogású, meglehetősen szabadszellemeű, sexualis természetű nők, olykor nincs is a legjobb hírük a faluban. Talán nem is értelmesebbek a többieknél, inkább költői, művészi lelkületűek a falu embereihez képest.

Ennek ellenére sokan mennek át a szomszédba, ha valami bajuk támad. Csomafájáról Gyulába mennek, ott *több babonás asszonyok vannak, ott jobban tudnak*. Az idevalósiaknak nem hisznek, azt hiszik róluk, hogy csalnak, inkább hát messzebbre mennek. (C. 119) — Az egyik adatközlő (K. 60.) Kérőbe ment el, mert ott híres néző volt. — Az egyik távoli faluban egy román papné *tud nézni* betegségek ellen. Szennyes ruhát (pl. zsebkendőt) kellett annak vinni. A papné egész éjszaka könyvből olvasott, imádkozott, majd megmondta, hogy a beteg pl. *csinálmányban* van. Ezért 100 leit vett el.

Kolozsváron most is van egy híres néző, főleg szerelmi ügyekben, lopás kiderítésében segít (K. 60.) — Válaszúton volt egy *babonás ember*, aki *tudott babonázni* vagyis *az ördöggel tudott*. Betegséggel, szerelmi ügyekben jártak hozzá. *Ez nem volt mese, hanem tényleg igaz*. (Bá. 42.) — Abrudbányán volt egy *nagy tudós ember*, ahhoz egyszer elment egy csomafáji ember is, mert férjhez akarta adni a lányát. Megérkeznek, hát névről szólította az öreg ember. (C. 116.) — Egy kidei magyar ember negyven éves nőtestvére most Kolozsváron él, kártyavetéssel foglalkozik. *Sokszor eltalálja*. Már mint kis lány is kártyát vetett. Megcsinálja, hogy az asszony kibékül az urával. (K. 13.)

Egy kidei harminckét éves magyar ember két hónapig az idegklinikán feküdt bénulásokkal és érzészavarokkal, de nem gyógyult meg. Saját kérésére Szamosujvárról egy román embert hozattak Kidére, aki értett effélékhez. A román gyógyító eljött, valami szerrel bekente a férfit, jól bepakolta. De a szer erős volt, lehúzta a beteg bőrét, hogy csak a *pecsenye* maradt meg. Két hét múlva (anuriás tünetek közt) a beteg meghalt. Hozzá tartozói nem merték feljelenteni a szamosujvári gyógyítót, mert félték, hogy őket büntetik meg. 1940-ben történt.

Román időkben a vásárokon nyilvánosan árusítottak szerket nagyothallás, hátfájás ellen. Vándorló „olasz“ fogorvos is húzott pusztán kezével fogat,³⁸ előzőleg fájdalomcsillapítót adott. (Egy csendőr adata.)

A *nézők* legnagyobb része román³⁹ és nő. Gyakran nem

³⁸ Erre vonatkozólag l. Eth n. 1937:442.

³⁹ A román javasokról több adatunk van (Pl. a segesvári tudós oláh asszony mindenttudó, jóvendőmondó, gyógyít, stb. Eth n. 1905:317. — Javasasszony majd minden oláh faluban van. Eth n. 1901:299).

állnak valami jó hírben, a nőkről sok minden rosszat beszélnek. A nézők gyógyításkor rendszerint a beteg szennyes ruháját kérik el, azzal csinálnak valamit.

A *tátos* mindent megfejt előre. Csak jövendő, de nem gyógyít. Adatközlő szerint apja burokban született, tátosnak mondták. Megjósolta a háborút, azt hogy minden az államé lesz, minden harmadik, negyedik ház korcsma lesz, hegyenvölgyön malmok lesznek. Amikor az Antikrisztus jön, nem messze a világ vége. Az Antikrisztus foggal születik, mindjárt beszél.

A falusi gyógyítókhoz kell számítanunk a bábákat, a román papokat, az állatokhoz értő kovácsokat és néha a patikust is, akitől kutyazsírt, kígyózsírt kérnek a betegek — és kapnak is.

Az állatorvosokról külön fejezetben szólok, itt most csak azt jegyzem meg, hogy híres állatorvos van a szomszédban ma Derzsén is, egy román ember, akihez sok kidei hajtja el beteg marháját vagy hivatják a románt el Kidére, Csomafájára stb., noha magán Kidén is van jónevű gyógyító (K. 16.).

Magyar gyógyítók Kidén: Régebben Györke Zsuzsa volt a leghíresebb gyógyító. Tudott *rontani*, *bontani*, elvette a tehén tejfölét, gyógyított, orvosolt, orvosságot, öntéseket csinált, még a lidércet is megállította. Este félték az emberek a csorda hazahajtástól, nehogy találkozzanak vele, mert különben elvitte a tehén tejét. (De ezt *vissza is tudta fordítani*). Kártyát is vetett, megmutatta, ki csinálta a betegséget, ki lopott. *Tudós asszony* volt. Katolikus, református, magyar, román, egyformán járt hozzá. Főleg *hidegrázás ellen tudott nézni*. Csak egyik fia (K. 32.) tanult meg valamit az anyjától (*ráböjtölés*, napszúrás gyógyítása). Fia, unokája egyformán hisznek e dolgokban. (K. 15, 58.)

Híres pokolvar-néző volt egy magyar asszony, *K. G.-né*. Gyógyítanak még: *K. 3.*: öntés. — *K. 4.*: háziír. — *K. 5.*: csömör. — *K. 9.*: igézet, ijedség, tályog. — *K. 10.*: Szent-antal tüze. — *K. 16.*: foghúzó és állatorvos. — *K. 23.*: csömör, napszúrás. — *K. 30.*: tályog, farzsába. — *K. 31.*: tályog, öntés. *K. 33.*: gyermekén kis sebek. — *K. 38.*: napszúrás. — *K. 39.*: napszúrás. — *K. 45.*: torokfájás. — *K. 53.*: tályog, öntés, vadszőr.

Az unitárius tiszteletesné gyógyít Kidén. Otthon aszpirint, lysoformot, flastromot, stb. tart, általában patikaszerekkel gyógyít, a betegnek tanácsolja, hogy orvoshoz menjen. „Hétcsepp“ is van mindig nála, az nagyon használ (K. 14, 78.*). Ha valakinek az ujja megkél, *csicstejes* tésztát tesz rá, a friss vágást lysoformos vízzel kimossa és szalonna felső bőrével beköti; igézetnél szenes vizet csinál. A falusiak hisznek benne, magyar, katolikus, református, román egyformán felkeresi. Azonban hisz természetfeletti gyógyszerekben is, férje biztosan hitt a *Dávid átkában*. (K. 77.)

Román gyógyítók Kidén: K. 18.*: tályog. — K. 25.*: marjulás. — K. 26.* igézet, hályog. — K. 27.*: Szentantal tüze. — K. 29.*: pokolvar, sümölcs. — K. 51.*: vadször. — K. 78.*: Szentantal tüze, *jápt, rosáce, gypotka*. — K. 97.*: *rosáce*; csontrakó. — K. 99.*: napszúrás, *jápt*. — K. 100.*: hideglelés, árpa.

Magyar gyógyítók Bádokban. A környék leghíresebb gyógyítója B. B., 65 éves ref. magyar asszony (Bá. 42.). Már anyja is híres gyógyító volt, „*ett fehéer kigyót, azért tud olyan sokat*“, mondták az anyjáról a románok. Anyját a nagy kolera idején orvosnak tették a betegekre, egy pengőt vettek minden betegtől. Cseppeket adott be, herbateát (kolerateát) készített, dörzsölte a betegeket. Nagynénje tudott a bokrok felett menni, mint a szél, fel is tudott emelkedni a földről.

B. B., saját szavaival, „*tud nézetni egyet-mást*“. Igen híres a franc, *sü* kezelése (cinóberrel), a román idők alatt messze vidékről jöttek hozzá a betegek. Bábáskodik, ken (belső bajt is), torkofájóst is meggyógyítja (*mert földi kutyát fogott Szentgyörgynapkor*), *néz* igézet, tályog, ijedtség, napszúrás, pokolvar ellen, a tehén tejét vissza tudja hozni.

Kidéről Bádokba vitte el egy beteg ember a nézőhöz az ingét, amikor *csinálmányban* volt. A bádoki románok közt több gyógyító néző van, de ezekkel közelebbről nem foglalkoztam.

Magyar gyógyítók Borsán. B. 90.: igézet. — B. 91.: pokolvar. — B. 93.: rossz sírás, hidegsípés.

Román gyógyítók Borsán: B. 71.*: tályog, pokolvar, fejfájás, igézet, ijedés, tehén tejének visszavétele. Híres gyógyító, más öregektől tanulta a mesterséget, mert anyja nem értett effélékhez. Csak románul beszél. Magyarul is értő lánya

mindezekben nem hisz, „*a boszkontyálás nem ér semmit*“. A lánya már aszpirint vesz fejfájás ellen. — *B. 87.**: hát- és egyéb fájdalokra *ventuze*. — *B. 90.**: öntés. — *B. 91.**: tályog, Szentantal tüze. — *B. 93.**: csömör, tályog, Szentantal tüze, hidegcsipés. — *B. 95.**: farzsába. — *B. 96.**: farzsába. — *B. 98.**: Szentantal tüze. — Vannak még állatorvosok is, egy magyar és egy román ember. — Báró Bánffy is gyógyította a borsaiakat régebben, házi patikája volt.

Magyar gyógyítók Csomafáján: Leghíresebb gyógyító az évekkel ezelőtt elhalt magyar bába volt (Bántó Józsefné). Ha valakinek valamije fájt, orvosságot adott, *gyomorsérvést* kent, pokolvarat fenkövel, tojással *lehúzta*, hidegrázást gyógyított. Sokmindent tudott, de tőle csak román asszonyok tanulták meg a mesterséget, a magyarok nem, kivéve valami keveset a menyé és lánya. Az utóbbi jelenleg a bíró felesége (*C. 107.*), tályog ellen tud ráolvasni. — *C. 56.*: tályog. — *C. 69.*: tályog.

Rómán gyógyítók Csomafáján: Csomafáján volt egy öreg oláhné, akihez 40—50 km. távolságból is jártak a betegek és mások, mert híre volt, hogy tud házasítani, férjhez adni. De Csomafájáról nem járt hozzá senki. — *C. 55.**: pokolvar. — *C. 70.**: igézet, ijedtség, hideglelés, napszúrás, reuma, *fájt, rosáce*, pokolvar, tályog, sümölcs, marjulás. — *C. 107.**: napszúrás. — *C. 108.**: hátfájás, farzsába. — *C. 109.**: igézet, ijedtség, hideglelés, napszúrás, tályog, pokolvar. — *C. 112.**: igézet, Szentantal tüze, szemben idegen test. — *C. 117.**: igézet, hideglelés, napszúrás, *fájt, rosáce, sümölcs*, pokolvar. — *C. 118.**: igézet. — *C. 122.**: igézet, ijedtség, napszúrás, hideglelés, marjulás. — Általában azt mondják, hogy Csomafáján a hidegleléshez a románok mind értenek. — *C. 115.**: állatorvos.

Az egyes gyógyítók közt meglehetősen egyéni különbségek vannak. Erre legjobb példának felhozhatom a Csomafáján működő három román nőtestvért (*C. 70,* 117,* 122.**). Ámbár egy családból származnak, anyjuktól sokat tanultak, mégis nagy különbség van gyógy módjaik közt. Pl. hideglelés ellen különböző szövegű ráolvasásokat mondanak. A többieknél is különbségek vannak, különböző tárgyakkal kerekítik körül a beteg részt, stb.

Külön csoportba sorolhatjuk a kenőket. Népünk igen sokféle esetben alkalmazza a kenést. Többé-kevésbé mindenki ért a faluban a kenéshez, mégis a legtöbb esetben a megfelelő spe-

cialistához fordúlnak segítségért. Jellemző, hogy a híresebb kenők mind magyar emberek, ezekhez járnak a románok is.

Híresebb kenők:

Jokus Istvánné, 48 éves, ref. (K. 5.) Egy magyar férfitől tanulta a kenést. Asszony kora óta csinálja.

Pál Náciné, róm. kat. 63 é. (K. 23.) 29 éves korában kezdte a kenést. „*A muszáj tanítja meg az embert sokmindenre. Meg kell próbálni*“. Régebben mással is megkenette magát, most már magát is megkeni. Állítólag orvostól is látta a kenést. Nemzetiségi- és valláskülönbség nélkül mindenkit ken. „*Szerencsés a keze*“, „*kemény keze van*“, mondják róla. Szerinte asszony jobban ken, mint a férfi, mert a férfi restelli, nem nyomja meg erősen. Kissé bezsírozott hüvelykujjával keni a meztelen testet. Azt keni, akinek a lába, a háta, a dereka fáj, akinek ín-rándulása van. (De láttam, hogy gyuladásos phlegmonés testrészelel is kent.) Naponta kétszer szokta a beteget megkenni, reggel és este. Szívességből csinálja, nem kér semmit sem, de viszonozzák munkával, valamivel megsegítik. Két lánya, egy fia is ken.

Kis Andrásné, 56 é. ref. (K. 30.) A kenést anyjától tanulta, mióta férjhez ment, azóta csinálja. Legjobban a farzsábához ért. A beteget ruhában ropogtatja végig. „*Nagyon jól kell nyomni, hogy ropogjon a válla közt.*“

Dénes István, 63 é. ref. (K. 37.) Állítólag egy ezred-orvostól tanulta vagy 40 évvel ezelőtt. Lánya is tanulja.

Jakab Sándorné, 32 é. róm. kat. (K. 41.) Anyjától tanulta. Kb. asszonykora óta ken.

Mészáros Györgyné, 65 é. ref. (Bá. 42.) Egy öreg magyar bábától tanulta.

Kis Károlyné, 61 é. róm. kat. (K. 54.) Kéz-, lábmarjulást, csömört ken, viszont farzsábát, gyomrot nem.

Kis Andrásné, 38 é. ref. (K. 83.) Apjától (Dénes Istvántól) tanulta. Kb. 6 éve ken, mióta férjhez ment. A szomszédoknak csinálja.

Kallós Istvánné, 60 é. ref. (B. 91.)

Kispál Jánosné, 65 é. ref. (B. 93.)

Jakab Jánosné, 43 é. ref. (C. 107.)

Beszélnék Kidén elhalt híres kenőkről is. Többek közt egy öreg vak magyar asszony is kent.

A kenők általában zsíros ujjal kennek, bár egy borsai magyar ember, ha valakinek *leesett a hátpecsenyéje*,⁴⁰ (*felszedi a hátpecsenyéjét*), hamuval kente meg, hogy *ne sikoljon a bőre*. Esetleg köpnek is. (K. 41.) — Hüvelyk és mutatóujjal, illetve két hüvelykujjal kennek, alulról felfelé (distalistól a proximalis rész irányában.) Kenésnél *„ujjbegyivel megkeresi az inat, ahol fáj, azon végig megy“* pl. a kéztőtől a könyökéig. *„Szépen megroncsogatom, ahol meg van csomósodva.“* (K. 5.) — *Megkapja a hibát, ott ken.* (K. 37.) — Kitapintja, *ahol csomó van. ott keni*, erősen felfelé, sokszor nem is a fájós részen. (K. 126.) — *„Meg kell kapnom az eret,⁴¹ kicsi csomó képződik ott, azt kenegetem felfelé.“* (Bá. 42.) — *„Ha 3 napig az errándulás nincs megkenve, csomó képződik.“* (Bá. 42.) — *„Éreztem, hogy az egyik in hová szógál, akkor tanultam meg kenni.“* (K. 83.) — *„El kell dörzsölnöm, ahol megütötte, különben kelés keletkezik.“* (B. 93.)

A jobb kenőknek nagy hírük van. Dénes Istvánhoz még Súlyomkőről is hoztak kocsival beteget, ficamodással, inrándulással. — Pénzt a gyógyításért nem kérnek, de valamit azért szoktak kapni, kis ajándékot, munkában ledolgozzák. — *„Csudálják, hogy nem fogadok el semmit sem, mert akkor nem érvényes a kenésem.“* (K. 37.) *„Csak szívességből teszem.“* (K. 37.)

Betegségek, melyeket a kenők kennek:

Marjulás. Pl. a lába kificamodik a helyéből. Ha kificamodott, ég az illető testrész. Kenés után nyári, állott vizet tesz rá. (K. 5.) — *Ahol meg van dagadva, kiment a helyéből, ólomcetes vízzel borogatja.* (K. 37.)

Csontferdülés. Ujjban lehet vagy lábszárban, az utóbbit *félrelépés okozza.* (K. 37.)

Inrándulás. Pál Náciné keni.

Inhágás. Az egyik in *meghágja* a másikat. Oka, pld., hogy leesik valaki. (K. 5, 83.)

Izomcsuszamlás.

Errándulás. Ugyanaz, mint a marjulás, de a csont nem megy ki a helyéből. (Bá. 42.)

Hátfájás. A háton Dénes István 10 ujjal ken. — A vállat, lapockánál lefelé kenik. (K. 37, 83.)

⁴⁰ Az erdélyi szásznál: *Der Rückbraten hat sich herabgelassen.* Taposással gyógyítják. (Haltrich 266.)

⁴¹ *„Er vagy in mindegy“* (Bá. 42.)

Derékfájás. Dénes István keni.

Farzsába. Farzsábát Dénes István ruhán keresztül keni. — Lefelé dörzsölik, ha ropog, jól van. — Kidén Kis Andrásné ért a legjobban a gyógyításához, a ruhában lévő beteget jól végig nyomogatja. (K. 30.) — A kenők közül nem mindenki ért egyformán a farzsábához, pld. K. 5, 41, Bá. 42. farzsábát nem ken. — (A bőrfelszedést, taposást és a farzsába egyéb gyógymódjait l. farzsába alatt.)

Csömör. A csömör kenését l. csömör alatt.

Gyomorfájás, gyomorsérvés. Gyomorsérvést akkor kapni, ha az ember emel valamit vagy megromlik a gyomra; *gyötri a mellye alatt.* — Itt a *gyomorszájnál* keni meg, többszörösen, amíg *lecsendesedik a gyomorsérvés.* (K. 5.) — Nagy nyomást nem ken. Gyomrot gyorsabban kell kenni, összes ujjal, szappannal. (K. 41.) — Más viszont gyomrot nem ken. (pl. K. 37.)

Gyuladt testrészek. Ha gyuladástól valami testrész megdagadt, akkor is kennek. Kenés után gyengén ecetes korpát, vizes ruhát tesznek rá. *Leszívja a vizes ruha a daganatot.* (K. 5.)

7. Emberi, állati testrészek, váladékok.

Vér. Kis gyermeket vérrel kennek, hogy piros legyen. — Részegség ellen denevér, patkány, pocegér vér. — Sümölcsöt forró csirkevérrrel kennek.

Havibajos vére. k.: sümölcs, szpurkálás, ótvar. — Ha a tehén nem folytatik, havibajos nő véréből adnak sót enni.

Méhlepény. b.: nyavalyatörés, szívbjaj (*amécále*).

Tej. Tejszín k.: cserepes kéz, cserepes száj, szélkifújta arc, ótvar. — Tej b.: tüdőbaj, hasmenés, ha valakiben kigyuladt a pálinka, ha valaki kígyót nyelt. — Tej k.: foghúzás utáni vérzés csillapítás. — Aludt tej k.: égés. — Savó b.: marha ki van melegedve. — Anyatej k.: (csicstejes tészta) ujjkelés, pokolvar. Csecstej szemcseppnek. — Szamártej szamárköhögés ellen.

Köpés, nyál. Ráolvasások végén általában köpnek. — Köpés k.: Szentantal tüze, anyajegy, papfalat, szemárpa. — Ehnyál k.: zabola. — Leköpik a kelés ellen készített irt is a főzéskor.

Takony. k.: csizmasértés.

Fülsár. k.: a lábba szorult tövist kiszedi.

Bélsár, vizelet. Emberi bélsár k.: kelés. — Kutya bélsár k.: torokfájás. — Trágya, ganéj b.: marha fúvódás. K.: ebagos gyerek, égés, kopasztó sümör. — Galambganéj b.: részegség. — Szamárganéj b.: szamárköhögés. — Vizelet b.: hideglelés, köhögés. k.: emlőgyuladás, kéz, láb bőrének kihasadása, bogárcsípés, szépitőszer. Ha a marha hátát a járom feltörte, vizelettel kenik.

Háj, zsír. — Kígyózsír k.: hályog, vakság, seb. — Kutya zsír b.: köhögés, k.: rüh. — Bikazsír b.: köhögés. — Nyúlhájj k.: kelés. — Háj, szalonna b.: köhögés, marha nem kérődzik, k.: friss vágás. — Faggyú k.: cserepes kéz. — Zsír k.: kosz, tetves marha.

Tojás. b.: marha köhögése.

Állatok, állati testrészek. — Béka b.: hideglelés, k.: hályog. — Vérszípó (pióca) k.: pokolvar, fogfájás, fejfájás, köszvény. — Vérszípót többen tartanak otthon üvegben, másoknak is kikölcsozlik. — Fogfájásnál, pokolvarnál a beteg ínyére, fejfájásnál a homlokára, füle tövire, ha rossz vére van, a lábára, általában oda teszik, ahol valami fájdalom van a testben, teli van rossz vérrel. (K. 9, 64.). — Kis hangya k.: hideglelés. — Kőriscsögár pora b.: veszettség. — Tetű b.: sárgaság, hideglelés, k.: vizeletindító. — Lótetű k.: pecsényzsin. — Juh gyapja alatt élő élőködő k.: ha a ló nem húgyozik. — Nyúzott egér, egérbőr k.: kelés, tályog. — Tyúkzuza k.: sümölcs, hályog. — Kígyóbőr k.: tehén tőgyén harapott seb. — Menyéttőr k.: tehén tőgyének harapott sebe. — Disznóepe k.: marha hályog. — Farkascsonk k.: marha luparice. — Disznóoltó k.: kelés.

Egyéb. — Pókháló k.: vérzés. — Békanyál k.: égés.

8. Hideg-meleg hatás, fürdők, párolás, gőzölés, füstölés.

Meleg hatás. — Melegben tartják, betakarják a veres himlős gyereket. — Rühös ember meleg kemencébe bujik. — Szülőnő melegvizes cseberre, meleg téglára stb. ül. — Magzatelhajtásra a meleg kenyér helyére ül a nő. — Hashajtó hatású, ha valaki meleg téglára ül, talpa alá is meleg téglát tesz. — Meleg plattenhez tartják a vaktetüs testrészt. — Fájós gyomorra meleg fedőt

tesznek. — Szemárpát jó meleg késsel megsütik. — Tyúkszeggre forró puliszkát tesznek. — Nátha ellen jó báránybőr sapkában aludni.

Hideg hatás. — Bogárcsípésre hideg vasat tesznek.

Borogatások. — Szemgyulladásra vizes ruha. — Tüdőgyulladásra priznic. — Akit kígyó mart meg, a földbe ássák.

Fürdők. — Meleg cseberfürdő: magzatelhajtó. — Forró lábfürdő: nátha, fejfájás. — Sárga virágú burjánokból fürdő: sárgaság. — Szénamurva fürdő: reuma. — Torma fürdő: reuma. — Fehér ragadályból fürdő: fehér folyás. — Mustárliszt meleg fürdő: magzatelhajtó. — Büdöskővirág fürdő: reuma. — Forró lúgba tartani a vaktetüs testrészt.

Májfoltos anya a gyermek fürdővizében fürdik hat hétig. — Szőrös gyermek esetében a macskát kilenc napig fürdetik, majd a gyermeket is ugyanabban a vízben fürdetik kilenc napig. — Gyermek első fürdőjébe ezüst pénzt tesznek. — Kilencféle szemetet tesznek a gyermek fürdőjébe, ha teste sebes, tisztátalan. — Hamus vízben fürdetik az agos gyereket, de akkor is, ha sebes, pattanásos.

Van azonban úri jellegű fürdőzés is. A csomafáji bíró lánya Székre ment bácsijához, ott fürdött a sós fürdőben.

Kimosás, irrigátor coitus után, hogy ne legyen gyerek.

Párolás, gőzölés. — Párolás: szülés. — Sós víz (géra): reuma. — Szénamurva gőzölés: fogfájás, reuma. — Gőzölés mohával: köszvény. — Párolás beléndekkel: fogfájás. — Gőzölés pukkantóval: köszvény. — Kamilla párolás: fogfájás. — Celler levél párolás: fülnyilalás, fülben lévő bogár ellen. — Forró vasra öntött ecettel való párolás: fogfájás.

Füstölés. — Kömény: szülés. — Kömény: gyermek pelenkáját füstölik, ha sokat sír. — Vereshagyma: szülés. — Paprika: palackféreg. — Maszalarica (fogburján): fogfájás. — Szén, máléliszt, marhaköröm: nátha. — Fűz putregáj: herélés után, köldökös borjú. — Száraz trágya: herélés után. — Zab, kendermag: tehén pokla elmenjen. — Szépasszony gomba (Kisasszony gomba): szívfogásos ember, disznó. — Tömjén: szülés. — Pókháló: női tripper. — Kénvirág: poloska. — Cinóber: franc, sü.

— Halott szemfedele, ruhája: szívfogás, ijetttség. — Veszett kutya szőre: veszettség. — Szentelt temjén: szívfogás. — Talán ide sorolható a következő is: aki orrán orbáncot kapott, cigarettázik.

9. Vegyi anyagok.

Ecet. b.:⁴² csömör, hideglelés, k.: fejfájás, forrázás, marha imely, orrvérzés, tyúkszem.

Higany. Igézet ellen kénesőt hordanak a tarisznyában. Tetves marhát kéneső és zsír keverékével kenik. — Cinóber füstölés sü, franc ellen.

Iszap. A Sós árokból hozott iszapot a reumás betegre kenik.

Kámfor, k.: fájós fül. Elválasztáskor a mellre teszik. Szemcseppek. Fájós fog. Kámforírt orbánc ellen használnak.

Kékkő, b.: magzatelhajtó, — k.: magzatelhajtás. Ótvar. Marha hályog, juh körömfájás, marha lupárice, nyüves marha.

Kén (büdöskővirág) k.: reuma, rüh, b.: marha kehe. — Vitrom olaj fájós fogba, sümölcsre.

Mész. Mészpor vérzésre. — Felfuvódásnál meszet adnak a marhának. — Juh nyüves sebébe oltatlan mész.

Olaj. Márciusi olaj ótvarra. — Faolaj viasszal égésre. — Ha a juh nem ganéjlik, olajat kap.

Patika szerek. — Ászpirin: fejfájás, spanyol. — Álkörmös: szívfogás. — Bakvér: szívfogás. — Beretvás pasztilla: fejfájás. — Ciffer mag: gilisztás gyermek. — Disztol: mételyes marha; sárga Disztol: mételyes juh. — Forti tapasz: tályog, kelés. — Gelesztapogácsa: gilisztás gyermek. — Gyöngyvirágvíz: szívfogás. — Huszárzsír: lapos tetű. — Javol: fejfájás. — Jodonpor: kelés. — Keserűsó: hashajtó embernek, állatnak. — Kopro: hashajtó. — Kreolin: rühes marha. — Lisoformos víz: friss vágás. — Ólomecetes borogatás: (kéz) törődés. Sebre Gulárd víz. — Oltás: sertésvész. — Pasztőr: veszettség. — Pópium (inerezttő p.): gyermek derekát, horgas inát kenik. — Ricinus: hashajtó. — Rühzsír: szeplő. — Semmi por: hályog. — Szalicin: sümölcs,

⁴² b. = belsőleg, k. = külsőleg.

tyúkszem. — Szappan: szappanos víz koszra. — Kátrány-szappancsap disznó anusába szoruláskor. — Szappan rühes lóra. — Szárcsalé: franc, (cinóber kuránál). — Szűzlánytej: szépitőszer. — Szódabikapor: gyomorsérvés. — Téglair (piros ír): ótvar. — Patikaszereket használnak még golyva, ótvar, reuma ellen. — Egyéb szerket l. a Patikus mint gyógyító c. fejezet alatt.

Petróleum, b.: belső nyilalás, torokfájás, marha fuvódása, k.: tetü, vaktetü, tyúk torokfájása.

Puskapor. — Fülfájásnál megáztatott puskaort tesznek a fülbe, fogfájásnál méz és puskapor keverékét az arcra, hasonlóké az arcra pokolvar esetén színméz, puskapor keverékét dohánylapulevéllal.

Só. — Sebre, égésre sót tesznek. — Sózzák a mellbimbót elválasztáskor. — Sót kap pénteken a tehén, ha nem folytatik.

Szesz, pálinka. — Pálinka belsőleg: hideglelés (foghagymásan, borsosan), szülés. K.: gyomorfájás, fogfájás, csecsbimbó repedés, kelés, vakütés, lábszárfekély, seb, kezen törődés. — Sósborszesz fájós fogra vagy fogfájásnál a fülbe. Tormaszesszel a fülbemászót hajtják ki. — Bort spanyolban ittak.

Szurok. — Csizmadiaszurkot kelésre, sebre tesznek.

Terpentin, k.: kelés, köszvény. — Marha lépfenékjkor lépébe terpentint fecskendeznek.

Timsó, k.: hályog, izzadás, posztabortív vérzés.

Tinta. — Égés.

Üvegpör. — Hályog, ló havivaksága.

Vályog, por, k.: kelés, darázscsipés, marha körömfájása, állat dagadt lába, tehén dagadt tőgye. — Szoba porondja k.: sümölcs, kipállás, gyermek kiütése. — Régi fából vett szúliszt b.: gyermek hasmenése, k.: kipállás. — Kemence szájából vett hamu k.: ujj kiszádkásodás. — Téglapor b.: marha fosás.

Vas, b.: baromfivész.

Víz. — Hideg vízzel való leöntés vagy locsolás: szívfogás, hideglelés, orrvérzés. — Hideg vizes borogatás: napszúrás. — Vizes lepedővel borítják le a felfuvódott marhát. — Gyógyerejű kutak: a kidei *Horgos-beli kút* vize hideglelés ellen, a *Pityula-kút*, *Csorgó-vize* beteg szemre. Szamosujvár mellett salétromos vizet találtak, amit

mindenféle betegség, különösen hasmenés ellen használtak. (*Hesdái víz*). Egy kidei ember kocsin hordóval hozatott hesdái vizet és árusította Kidén, a hordó víz el is fogyott. Az egyik öreg tüdőasztmás embernek nem is jutott már víz, mire annak menyé közönséges szódabikarbónás, sós vizet adott. Meg is itta az öreg, meg is gyógyult. — *Keringő víz* a patak örvényléséből sebes gyerekre. — A malomkerékről lecsorgó vízzel mossák meg a *szpurkált* gyermekeket és a *jápt*-ban szenvedő beteget. — A gyermek fürdővizével mossák a májfoltot. — Ablakizzadtság: zabola, kiszádkásodott körömház. — Szenes víz: igézet, gyerek sokat sír. — Moslékos cseberből vett vízzel preckelik az igézetet.

Vegyes. — Különböző anyagok szerepelnek a népszcrű házi írban: tej, faggyú, szappan, sáfrány, faolaj, zsemlye, hagyma, sárga viasz.

10. Sebészi és külső eröművi beavatkozások.

Emberen Kidén régebben a bíró vágott eret, ezt azonban ma már nem gyakorolják, állaton viszont annál gyakrabban. (Marha ki van melegedve, körömgyladás, beteg juh, stb., l. állatorvoslás alatt.) — Kelést igen ritkán borotvával felvágják. — A bába a gyermek leragadt nyelvét felvágja. — Veszettségnél a nyelvalatti vénákat felvágják. — Ritkán a kelést tüzes vassal kiégetik. — Foghúzást l. a megfelelő fejezetben.

Vadszört csípővel vagy késsel kiszedik. — Eröművi abortusokat l. a megfelelő fejezetben. — Marjulást, csonttörést a hozzáértő ember meggyógyítja. (L. a megfelelő fejezetben.)

Eröművi beavatkozások: abortus megindítására a hasat nyomják. — Gyomorfájós hasát kendővel erősen összeszorítják. — Ha a gyermek gyomra meg van fordítva, vállánál fogva a gyereket megfordítják. — Ha a nyeldekli leesett, kenéssel felveszik. — Szívfogásos beteg szájába kalányt dugnak, kis ujját beszorítják, nyakcsigolyáját ütik, a beteget dörzsölik. — Szemből az idegen testet a hozzáértő kinyalja. — Szülönő üvegbe fúj, hogy a mássa elmenjen. — Farzsábás beteget megkenik, bőrét felszedik, a beteget megtapos-

sák, gerincoszlopára ütést mérnek. — Megkenik a csömörben szenvedőt. — Egyéb kenési gyógymódokat l. kenés alatt.

Különböző fájdalmaknál a passzív hyperaemiás kezelést (*ventuze*) alkalmazzák.

Sümölcsöt cérnával lekötnek. — Sérvéses oláh emberek nagy szijut hordtak vagy fazékkötőbe tették herniájukat.

Állatorvoslásban gyakoribbak a sebészeti beavatkozások. Kivágják, felszúrják a marha hirtelen békáját, a farkastályogot (ármorár), a ló szájpaddlásán keletkezett vércsomókat, marha sűt, marha fúvódást, ló tyúkszemét, a ló nyilazását, a ló egerét. — A marha lépdaganatába (*szpline line*) árral beszúrnak. — Kutya zsigorája ellen fülit, farkát kicsit levágják. — Tyúk pipjét tüvel leszedik. — Herélésről, tehén ellésekor történő beavatkozásokról l. bővebben a megfelelő fejezetekben.

Állatbetegségeknél egyéb módon is beavatkozhatnak. Ha a ló nem húgyozik, megcsutakolják. — Ha a marha felfúvódott, fát kötnek a szájába.

11. Növények.⁴³

Akác virág b.: köhögés. — *Fehér akác virág*: fehér folyás.

Almafa. Édes almafa, szeder, somfalevél főzete k.: orbánc.

Ánizs tea: gyermek álmatlansága. — *Ánizs* mag főzete: gyermek hasgörcse.

Anya levél: hashajtó.

Apró csollány leve: urzikár.

Árva csollány (*Urtica urens* L.) főzete b.: hasmenés, gyomormenés, fehér folyás. Árva csollány, kékkő, tojássárgája k.: marha körömgyladása.

Bablevelű fű: halál jóslásban szerepel.

Bazsarózsa gyökere b. k.: magzatelhajtás.

Beléndek k.: fogfájás.

Bodza, borzafa (*Sambucus ebulus* L.) köhögés, kehe. — Bodza virága k.: kelés, seb, hajmosó. — Bodzafa levél k.: kelés.

⁴³ A begyűjtött növényeket Balázs Ferenc dr. volt szíves meghatározni. A többi növény tudományos nevét l. a sorozat egy később megjelenendő kötetében.

Bojtorján lapú k.: kelés.

Boldogasszony lapú (*Mentha L.*) k.: seb.

Borostyán. Három borostyán bogyó b.: hideglelés. — *Fehér borostyán* b.: fehér folyás.

Borsmenta (*Scrophularia nodosa L.*) b.: gyermeknek hashajtó. — *Borsmenta, fodorminta* b.: hasgörcs.

Bürök k.: tejapasztás.

Búzakorpa főzetével öntést mossák, a maradékot a keresztútra öntik.

Centória (*Centaurium umbellatum Gilib.*) b.: étvágycsináló.

Ciprus k.: kis gyermek első fürdője.

Csallány k.: reuma, zsába.

Csikófark (*Equisetum ramosissimum Desf.*) b.: vesebaj.

Csipkebokor levele k.: vaktetű.

Csomafája (*Datura stramonium L.*) levele k.: juhnyüves sebe.

Csombord (*Melampyrum L.*) k.: pokolvar, fájós fül.

Csuda virág mag: elvetélés.

Dangó virág b.: tüdőbaj, érelmeszesedés.

Diófa levele (lapu) k.: gyermek első fürdőjébe. Hajmosó. Ágyba bolhák ellen. — *Dió* gyermek fürdőjébe. — Száraz dióhéj b.: köhögés.

Dohány levele k.: orbánc. — *Dohány lapu, színméz, puska-por* k.: pokolvar.

Ebszöllő (*Solanum nigrum L.*) levél k.: körömméreg, kék pokolvar.

Egérfarkú virág b.: aranyér, vértisztító, k.: vágás, kelés, seb.

Farkasalmafa levél k.: kelés, fekélyes láb.

Fehér fuszulyka b. k.: fehér folyás, tripper, k.: kutya harapás.

Fehér lilium sárgája b.: magzathajtó. — *Fehér lilium, kámfor* (vagy pálinkaszesz kivonata) k.: szemcsepp. — *Fehér lilium, színméz* k.: tályog, kelés. — k.: fekélyes láb.

Fehér ragadály k.: fehér folyás.

Fehér szünziére: fehér folyás.

Fehér üröm b.: étvágyhozó, fehér folyás. — B., k.: magzathajtó.

Fekete nádaly gyökér b.: gyomorsérvés, magzathajtó.

Fodorminta b.: gyermek hasmenése, hasgörcs. — Fodorminta, kömény b.: kolera tea.

Fokhagyma b.: hideglelés, giliszta. — Fülfájásnál az ellenkező oldali fülbe fokhagymát tesznek.

Földi tők gyökere: gyomorsérvés.

Fülfü (*Sempervivum tectorum*) k.: fülfájás.

Fűzfa. *Fisz putregájjal* füstölik a köldökös borjút, vagy a borjút herélés után.

Gyömbér főzete: fehér folyás.

Hagyma b.: köhögés, kehe. — Hagyma, olaj, fehér paszuj b.: marha szásrétüje megreked. — k.: kelés (házi ír alkatrésze), marha fúvódás. — Veres hagyma füstölésre szüléskor.

Hársfa b.: köhögés. — Hársfaszén, máléliszt, édes tej k.: Szentantal tüze. — Hársfamézge tejben k.: égés.

Hazug lapu (*Plantago major* L.) k.: seb.

Izsóp k.: fogfájás.

Jövötény, *nagy jövötin lapu* k.: kelés, körömméreg.

Kakukfű tölcséres levelében meggyűlt harmat k.: szépítőszer.

Kamilla b.: hashajtó, k.: fogfájás.

Káposzta k.: fagyás.

Kása virág b.: magtalanság.

Katonacseresznye k.: seb.

Kék adálya k.: kelés.

Kék irringó b.: köhögés, fulladás.

Kék sarkantyú virág b.: fehér folyás.

Kék tövis, *szamártövis* (*Eryngium planum* L.) b.: szamárköhögés.

Kék votyintya k.: kék pokolvar.

Kender magja füstölésre poloska ellen.

Keserű lapu (*Petasites albus* [L.] Gärtn.) k.: kelés, körömméreg, seb.

Kigyófü (paptöke) k.: fogfájás, seb. — k.: beteg disznó fülibe gyökerét húzzák. — b.: beteg marhának kígyófü gyökér kúra.

Komló gyökér b.: magzathajtó.

Kömény mag b.: gyermek hasgörcse. Kömény, fodorminta = kolera tea. — k.: kelés. Füstölésre: szüléskor, vagy ha a gyermek sokat sír. — Köménymag pörköelve, ecet, tojás b.: marha nem eszik.

Kotáng virág k.: vérzés csillapítás. A kinin pótszere, mert keserű.

Kutyatej k.: szeplő.

Len mag k.: tályog, kelés, emlő gyuladás.

Levendula k.: fogfájás.

Levostyán k.: disznóvész.

Libalábufű (*Leonorus cardiaca* L.) b.: szívfogás. —
Libalábufű, cukorpor k.: marha hályog.

Lófing k.: vágás, vérzés, seb.

Lósorgya, lusorgya, lusornya (*Rumex sanguineus* L. v. *R. crispus* L.) gyökere, *cikája* (= csirája) k.: kelés. —
Magja b.: hasmenés, gyomormenés.

Lóstyán: gyuladás, láz. — Sütve a betegre teszik hidegleléskor.

Majoranna b.: hasmenés, gyomormenés.

Mák b.: gyermek álmatlanság.

Mályva (*Malva neglecta* Wallr.) b.: magtalanság.

Maszalárica, fogburjány (*Hyoscyamus niger* L.) k.: fogfájás.

Másodméregvonó fű k.: emlő gyuladás.

Metraguna, nadraguja, nadraguna (*Atropa belladonna* L.). *Ha van valakinek valami számítása* (pl. hogy gazdag, egészséges legyen, lányának hosszúra nőjön a haja, stb.), akkor lop egy nadragunát, azt nagy imádságok közepette kis kertjében elhelyezi, és ott gondozza, arra vigyáz, nehogy valami baj érje.⁴⁴ Mert ha megharagszik a matreguna, akkor mindennek vége. Arra is ügyelni kell, nehogy illetlen kéz széttiporja. Régi magyarok is hitték ezt Kidén. (K. 22.)

Meggy. Meggyszár b.: vesebaj.

Méhfű (*Satureja vulgaris* [L.] Fritsch) b.: gyomorbántalmak.

Mezei tők. Keresztfelmagasztaláskor szedik. k.: torokfájás.

Moha k.: köszvény, reuma. — Szilvafáról vett moha tea tüdőbaj ellen.

Mustár meleg fürdő magzatelhajtó.

Nyirfa lapu fürdő: reuma.

Oleander (oliander), levél b.: magzathajtó, hideglelés.

⁴⁴ Hasonlót l. Zágonban, Ethn. 1895: 398. L. még M O E. III, 383.

Paprika b.: hideglelés. — Csípős paprika, szalonna baromfi-vész ellen. — Paprikával füstölik a poloskát.

Paradicsom zöld hajtása k.: bolha.

Pásztortáska b.: hideglelés.

Paszuj b.: hideglelés. — Fehér paszuly, olaj, hagyma b.: marha száxrétű megrekedése.

Petonika (*Stachys officinalis* [L.] Trevis). — Mélyebb kelésre teszik.

Petrezselyem k.: bogárcsipés. — Mezei petrezselyem k.: magzatelhajtó.

Pipehúr k.: daganat.

Pipiraga gyökér b.: marha vérhugyása.

Pipitér b.: magtalanság.

Pityóka k.: égés, fájós fej.

Pokolvartúl való burján (*Scrophularia nodosa* L.).

Pukkantó k.: köszvény.

Rizs. Rizskása b.: gyermek hasmenése.

Sáfrán b.: magzatelhajtó. — Házi írban is van.

Sarjú virág k.: hajmosóvíz.

Somfa levél k.: vadhús, orbánc. — Főtt som b.: gyomor-menés.

Sóskafa héja alatt lévő sárga mézge b.: sárgaság.

*Szamártövis*⁴⁵ (*Cirsium furiens*) b.: szamárköhögés.

Szeder (*Rubus caesius* L.). — Szeder ina tea b.: gyermek hasmenés. — Szeder levél k.: vadhús, orbánc.

Szegfűszeg k.: fogfájás.

Szegfűvirág b.: gyermekhasfájás.

Szénamurva k.: reuma, fogfájás.

Szena. Fojó szena b.: hideglelés hashajtó.

Szentjános virág a halál jóslásban szerepel.

Szépasszonygomba (*Kisasszonygomba*) k.: disznó szívfogása.

Szerecsendióvirág haj k.: seb.

Szilva. Húsos szilva leve hashajtó.

Torma k.: fájós fej, reuma, köszvény. — b.: marhakehe (büdöskővirág, szódabikapor), lókehe.

Tormentina gyökér b.: hasmenés.

Tök mag vizeletindító.

⁴⁵ A szamártövis bogyójában talált nyüvet magtalanság ellen használják.

Tölgyfa, fahéj, timsó b.: marha fosás. — *Tölgyfalé* k.: marha seb.

Török búza. — Piros török búza lisztjével orbáncot hintenek. — Tengeri liszt, puliszka, maszalárica fogfájásnál az arcra. — Máléliszt, hársfaszén édes tejben Szentantal tüzére. — Gyermekek kipálásra máléliszt, égésre áztatott máléliszt, nátha ellen füstölésre is máléliszt. — Piros török búza főzet marhának vérhugyás ellen.

Utilapu (*Tussilago farfara* L.) k.: seb.

Üröm (*Artemisia vulgaris* L.) k.: bolha.

Vadalmaja haja k.: vadhús, seb.

Vad gesztenye b.: gyermek hasmenése.

Vad muszkátli k.: marha hályog.

Vad petrezselyem b.: vizeletindító.

Vérenhullófü k.: Szentantal tüze, seb.

Virics szépitőszer.

Zab b.: ló rozsféreg. — Zabbal füstölik a poloskát.

Zeller (celler) k.: fülnyílalás.

Zsálya b.: fogfájás, magtalanság.

Egyéb növények, növényekből készített szerek, vegyes. — „Minden növényben gyógyszer van, csak nem ismerjük fel.“ (K. 60.) — *Burjánok* seprű pálinkában hideglelés ellen. — *Sárgavirágú burjánokból* fürdő sárgaság ellen. — Kis sárgavirágú növényt kötnek a beteg csuklójára sárgaság, hideglelés ellen. — Fából kicsorgó olaj sebes gyermekre. — *Herbatea*, ha gethes, kehes. — Forró tea nátha ellen. — *Pulmán tea* tüdőbaj ellen. — *Savanyú cibere*, *káposztalé* veres himlő ellen. — *Cibere* tüdőbaj ellen. — *Cibere* hajnövesztő. — *Forró puliszka* tyúkseggre. — Sós kovászos kenyér veszettségnél. — Sós méz tyúkseggre.

Van egy asszony Kidén, aki gyógyszertárak részére gyűjti a gyógynövényeket. Szép Lászlóné (szül. Fojtos Anna, gör. kat. 54 éves) román származású, de magyar férje van, így most voltaképp se a románhoz, se a magyarhoz nem tartozik, „legjobb neki tehát, ha növényekkel foglalkozik.“ Legboldogabb, ha virágai közt lehet. A virágokat mindig szerette, de csak 1920 óta gyűjt rendszeresen gyógynövényeket. Páter Béla tanácsolta a gyűjtést, tőle tanulta. A gyűjtésből alig van jövedelme, hisz az anyagot Kolozsvárra a saját költségén kell szállítania.

A szárított növények kilójáért 6—10 fillért kap csak, így inkább ráfizet az egészre, de nem hagyja abba, ez a szenvedélye.

Háza, házának padlása tele van száradó, rendben elosztott növényekkel. Másokat is kitanított a gyűjtésre (Derzs, Poklostelke, Újfalú, Csomafája, Esztény), az anyagot pénzért adják el neki. Minden növény hasznát nem ismeri, hisz csak a gyűjtéssel, de nem az orvoslással foglalkozik. A falusiak is csak a gyűjtést tanulják meg tőle, de nem a növények hasznát. Értelmes, üzletben jártas asszony.

A következő növényeket ismeri és gyűjti: *agrimonia*, *akácvirág*, *árvacsallán virág* (*dangó v.*), *belindek*, *borzafavirág*, *búzavirág*, *cseresznyelevél*, *diófalevél*, *egérjarkú fű*, *eperlevél*, *erdei nadragulya*, *ezerjófű*, *fagyöngy*, *farkasalmalevél*, *jecskévérhullófű*, *fehér üröm*, *fekete nadálygyökér*, *galagonya virág* és *gyümölcs*, *gyöngyajak tea* (*libaláb*), *gyöngyvirág*, *hársfa* (*kő- és ezüst hársfa*), *hiribe gomba*, *kamilla virág*, *kankalin*, *kannamosó*, *kék irringó*, *keskeny utifű*, *kígyófűgyökér*, *kotáng virág*, *kökény virág* és *bogyó*, *libapimpó*, *macskagyökér*, *májfű*, *mályva*, *málna levél*, *martilapu virág* és *levél*, *maszlag levél*, *mezei csombor*, *orbáncfű* (= *vérenhullófű*), *orvosi somkoró*, *ökörjarku kóró virág*, *pásztortáska*, *perjegyökér*, *pipacsszirom*, *porcsfű*, *ribizli* (= *veres szőlő*) *levél*, *szarkaláb*, *szederlevél*, *széles utifű*, *tavaszi hérics* (= *ádonisz*), *tölgyfamoha*, *tüdögálna* (*tüdőfünek* ő nevezi), *vadárvacska*, *vadrózsa gyümölcs* (= *hecserli*).

12. A gyógyszerész mint gyógyító.

A környék egyetlen gyógyszertára Borsán van. A románok alatt az orvosnak is volt kézi gyógyszertára, amit magával vitt kiszállásai alkalmával és amiből ellátta a szegényebb betegeket. Nálunk azonban gyógyszert csak a patikus tart. A gyógyszerész többé-kevésbé maga is gyógyít, amennyiben fájdalmak csillapítására, hasmenés, székszorulás, furunculus, egyéb kisebb bajok esetében gyógyszert ad. Mindennek részletesebb tárgyalása nem ide tartozik. Szükségesnek tartom azonban az alábbiakban a nép által gyakrabban használt, közkedvelt, legtöbbször a népnyelven elnevezett szereket elsorolni. A gyógyszerészetben mindenesetre megvan az az elv, hogy a vevő kérését — amennyiben nem csillagos szerről van szó — teljesíteni kell és a vevőt ki kell

szolgálni még akkor is, ha kutyazsírt vagy farkascsontot kér. (Természetesen az utóbbi vagy ehhez hasonló esetekben a vevő közönséges dolgokat, disznósírt, marhacsontot, stb. kap.)

Cinóber. (Cinnabaris facticium). A románok alatt szabad volt a cinóber árusítás és sokan hozták is antiluetikus kezelésre. E téren a leghíresebb gyógyító M. Gy.-né volt Bádokból (Bá. 42.). A maga nemében egészen helyesen rendelték ezt a veszedelmes, kétségtelenül nagyon radikális antiluetikumot; 20 gr. cinóbert 12 részre osztva kértek, mert 12 napig füstölték a beteget. A beteg füstölés után *szárcsagyökér* (sarsaparilla) főzetét itta és *salétrompogácsát* (Natrium nitricum tablettá) vett a szájába.

Eleven ezüst (Hg). Tűzre téve luetikus beteget füstöltek.

Epealma. L. Mer de rinze.

Faolaj. L. viasz.

Farkascson.

Fiatal víz. (Aqua cosmetica) szépítőszer. Szűzlány tej?

Fekete kömény. L. ördögszar.

Glétecet. Forrázott részre teszik.

Golyvacsepp. (Tinct. jodi.) Golyva ellen.

Hétféle csepp: álkörmös, életessencia (= tinct. universalis), fodormenta csepp, Hoffmann-csepp (*Likor*), köménymagcsepp, méhfűcsepp, zuzacsepp az alkatrésze legtöbbször. Meglehetősen keresik, szigorúan ragaszkodnak ahhoz, hogy *hétféle* csepp legyen benne, a patikust a töltögetés közben erősen figyelik.

Iperi mangel (Kalium hypermanganicum).

Javol. (Fájdalomcsillapító szer.) A kideiek állandóan Javolt szednek, hetenként 200 drb. is elfogy e faluban. Állítólag a „Magyar Nép“ c. gazdaújság hozta divatba.

Kámfor. L. viasz.

Kénpor. L. ördögszar.

Kénvirág. L. kősziklatej.

Kősziklatej. (Calcium carbonicum.) — Kénvirággal keverve a tehén moslékába adják, hogy leadja a tejet.

Krispán. (Cuprum sulfuricum.) — Gyakran kérik. Tejjel keverve marha nyelvére teszik, ha kilyukadt.

Kutyazsír. Románok, magyarok egyformán gyakran kérik. Pirított kenyérre kenve vagy tejben felolvasztva köhögés ellen fogyasztják el. A patikus minden esetben kiszolgálja vevőjét — disznósírral.

Medvezsír. Régebben többször kérték. Helyette disznózsírt szolgáltat ki a patikus.

Mer de rinze. (Mar de ranza = fruct. colocinthidis.) Epe-alma. Borban megfőzve reggelenként isszák gyomorfájás ellen.

Ördögyszar. (Asa foetida). Fekete kömény, kénpor (sulf. praecipitatum), ördögyszar, tömjén (olibanum) keverékét izzó szénre vetik és a tehén tőgyét füstölik.

Pap János kenőcs. Románul: *Pop Juon vergye.* (Unguentum aromaticum). Az elnevezés az *inerezstő popiumból* keletkezett, amit a románok *Pop Juon vergyének* alakítottak, az utóbbit pedig a magyarok *Pap Jánossá* magyarosítottak. A kenőcsöt reumatikus fájdalomnál, ficamoknál használják, vagy a gyereket kenik be, ha még nem tud járni.

Porcsfü. *Troszkocel por.* (Pulv. aquorumot kap a beteg). Állatoknak adják bőfőgtetőnek, amikor nem kérődzik.

Salétrom pogácsa. L. cinóber.

Semmi por. (Zincum sulfuricum). Ebből *semmi vizet* készítenek szemvíznek.

Szöngyapor. Vízen vagy szeszben golyvások isszák.

Szárctalé. L. cinóber.

Szerecsen dió. Seprüpalinkába hasmenéstől.

Szerecsendió virág (a dió burka). Nagyon veszik. Spiritusba áztatva kelevényre teszik.

Szűnyogháj. Szemre, sebre. (Disznózsírt kap a beteg.)

Tengeri hagyma patkány méregnek.

Tömjén (Olibanum). L. ördögyszar.

Vadállatok szene. (Carbo animalis). Gyermek hasmenése ellen használják.

Vesztett bikazsír. Főleg nők kérik. Akinek a nyakát megkenik vele, az szerelmes lesz az illetőbe. (Disznózsírt kap a vevő). Kenyérre kenve használják köhögés ellen is.

13. A hivatásos orvos a falusi betegekről.

Orvoshoz csak akkor jön a falusi ember, ha már mindent kipróbált. Tömegesebben tavasszal, a nagy nyári munka előtt és ősszel, a munka elvégzése után keresik fel az orvost. A betegek legtöbbször nő (kb. 70 %), a gyerekek 20 %, a férfiak csak 10 %.

A kis gyereket azért hozzák az orvoshoz, nehogy valamilyen hanyagságért megbüntessék őket. Mondják is: „Elhoztuk a gyereket, nehogy megbüntessenek.“

Általában egy betegséggel csak egyszer mennek orvoshoz. Ha mégis eljőnnének még egyszer, akkor már nem fizetnek a második rendelésért. Ha a beteg nem hoz magával pénzt, az már veszett pénz. Mert két eset lehetséges: a beteg meggyógyul és akkor elfelejti. Ha meg meghal, akkor „még kérni meri az orvos...“ A szegényrendelésben különben nem bíznak.

A falusi ember hamar lefekszik, ha beteg, de csak azért, hogy pihenhessen.

A túlnyomórészt magyar lakosságú Kidéről sokkalta több beteg jön, mint a román többségű Csomafájáról vagy Bádokból. Így eltelik 2—3 nap is és egy paciens se akad Csomafájáról. Csomafájáról különösen inkább a cigányok keresik fel az orvost. Általában a magyar ember kisebb bajjal is gyakrabban fordul az orvoshoz, mint a román.

A beteget mindenesetre meg kell szoktatni az orvoshoz való járásra. Sok függ az orvos szerencséjétől is. Így a tüdőgyuladásnál sokszor az orvost közvetlen a krízis előtt hívják. Az orvos a krízisre érkezik oda és akkor — csodát művel.

Az orvost általában a következő betegségekkel keresik fel a betegek:

Belgyógyászat. Tüdőgyuladásnál a májasodás szakában, pleuritisnél exudatummal, tuberculosisnál a harmadik stádiumban, carcinománál ha már inoperábilis, keresik fel az orvost. Asthmával eljönnek. — Vitiummal az incompensált szakban, vesegyuladásnál oedemával, epe-, vesekőnél rohamkor. — Tavasszal az ulcusosok jönnek, hogy enni tudjanak. — Gyomor-, bélbántalmaknál csak akkor hozzák el a gyereket, ha már nagyon lefogyott. — A megakolonos gyereket, a Heine-Medin benulásost megmutatják. — Skarlátos gyereket elhoznak, ha fáj a torka és félnek, hogy torokgyikja van. — Elhozzák a difteritiszes beteget, ha már hasi légzése van, tifuszos, ha már a fekély perforált, vagy ha deliriuma van. — Apoplexiás beteget csak akkor hoznak, ha magához tért és benulások maradtak vissza. — Cukorbeteg nem kerül orvoshoz. (A cukorbetegség okát különben is a sok cukorevésben látják,

már pedig falun kevés cukrot esznek, ilyen betegségre tehát nem is gondolnak.) — Reumás eljön (*dagadó köszvény*), de csak ankylosissal. — Elmebeteggel nem igen jönnek.

Sebészet. Verekedés után, ha akármilyen kicsiny is a sérülés, a sérült eljön, hogy bizonyítványt kapjon. — Ha valaki leesett a magasból, elhozzák: nézze meg a doktor, vajjon el van-e törve a csontja. De a gipszkötést már nem engedik felrakni (csonttuberkulosisnál sem), a többit maguk intézik el otthon. „Helyre kenik nekem“, mondja a beteg, de gipszrög-zítést nem akar. Ficammal csak akkor keresik fel az orvost, ha az már irreponabilis. — Appendicitissel roham közben, de az operálásra nem akarnak menni. — Eljön orrvér-zéssel a beteg, ha már nagyon legyengült, *ulcus crurissal* is, ha nagy és sok van. — A bőr gyuladásai közül csak a nagy karbunkulussal jönnek, de vágni akkor sem engednek.

Nőgyógyászat. Nő a legkisebb női bajjal is eljön, mert az ura küldi. (Viszont férfi nemi bajjal ritkán jön.) — Klimaxban jön a legtöbb nő. Fluor albus, rendetlen vérzés, fájdalmas menstruatio, hólyaghurut, petefészekzavarok. Rendelést, kezelést elfogadnak, de nem operáltatják meg magukat. Mindennap akad nő, aki azzal jön, hogy kimaradt a menses, az orvos segítségét kéri. Magyargarázzák is: „Most még csak alutt vér, még nincs semmi benne“, tehát nem bűn az abortus. Románok azonban ritkán jönnek ilyen kéréssel. — Szüléshez orvost akkor hívnak, ha már csak darabolni lehet, például praeviánál, vagy ha már a nő átvérezte annyira az ágyat, hogy a vér az ágy alá folyik. Placenta kivételre negyvennyolc órán túl jönnek. — Sok asszony jön azzal a kéréssel, hogy nincs gyereke és gyereket akar. Legtöbbször vagyonos emberekről van szó, a vagyon a férjé és ezért akar az asszony gyereket, hogy az örököljön, ha netalán a férj meghalna.

Nemi bajok. Férfi gonorrhéával ritkán jön (kb. csak 10 %-ban) az orvoshoz, a többiek a falun, legtöbbször katonaviselt egyének gyógyítják. Egy tripper fecskendő körüljár a faluban, tíz-tizenöt ember is kezeli azzal magát. — Heregyuladással, phymosissal is felkeresik az orvost, s an-kert azonban otthon kezelnek. — Lueses beteg csak a harmadik stádiumban kerül orvos elé.

Szembetegségek. Blenorrhéás gyereket elhoznak, eljön a glaucomás is fejfájása miatt. — A cataractás eljön, de operációra már nem akar várni. — A szemsérüléssel beteget elhozzák, ha a hiba a látásban van. — Trachomás otthon marad. — Szemüvegrendelés nincs, aki szemüveget akar venni, az a vásárban választja ki.

A fül betegségei. Nagyothallással felkeresik az orvost, a hiba gyakran a felgyülemlett cerumenben van. Gyermek füléből kell néha a hernyót kiszedni. — Ritka az otitis media.

Fogbetegségek. A műfog divatos, de csak elől. Hátra már (ahol pedig fontosabb volna) nem tesznek fogat. A foghúzást maguk embere intézi el.

A röntgent (*rögöny, rögönyözni*) általában szeretik és a paciens feltétlen ragaszkodik ahhoz, hogy az orvos *megrögönyözzze*, még akkor is, amikor ez felesleges. Főleg a hozzátartozó kívánja a röntgent, hogy láthassa kedves emberének a baját. (B. 73. Lázok György, kolozsborsai körorvos adatai.)

14. Orvosi könyvek a nép kezén.

A Néma Mester.⁴⁶ A Néma Mester vegyes tartalmú, a XVIII. század végére jellemző házi tanácsadó betegségekben és különböző háztartási dolgokban. Főleg növényi anyagokkal gyógyít, de néhány népi orvosló módot is tartalmaz. Általában véve okos, racionális, pl. az igézetet, a lidércet elveti, a jelenségeket a kor természettudományos fogalmaival igyekszik megmagyarázni. Néhány kiragadott példa: Bor megutálásra tengeri nyúl vérét, fecske belét, stb. ajánl. (24—25.), dühös mardosásnál kőrishogarat (30.), kígyónak elnyelése ellen a beteg tentát igyon vagy a lábánál fogva felakasztják, feje alá tejet tesznek. — Kígyómarásnál a megharapott részt földdel kell körülrakni (75.), körömméreg esetében egy eleven földi gilisztát az ujjra tenni, amíg ez megdöglik;

⁴⁶ Néma mester, az - az olly házi könyvetske, mellyben némelly különös köz-jóknak fel-jegyzései egybe-szerkeztve fel-találtatnak. Irattatott Szegeden S*** E** által, A magyar nemzetnek javára. Posonyban és Pesten 1802. — Harmadik kiadása 1817-ben (Petrik, Bibliografia.)

vak körömrre eleven csigát (114.). — Nyavalyatörés ellen denevérvér (89.). — Sárgaság ellen sarudban, süvedben csengőfüvet hordj, sárgarépából igyál (100.). — Ha a veresbéka lebugyozott, vizeleteddel mossad (114.). — A kiragadott példák mellett ugyanakkor okos, tárgyilagos magyarázatokat is tartalmaz: „Nyomásról, mely alvásban történik és a tudatlan község közt boszorkánynomásnak neveztetik, stb.“ (90.). „A boszorkányság... babonás vélekedés.“ (62, 63.). Van betegség, aminek okát nem ismeri a nép, „ilyenkor osztán azt hiszi a tudatlan nép, hogy a beteg embert, vagy marhát a gonoszok rontották meg, stb.“ (62, 63.).

A Néma Mester Jakab Sándor foghúzó és állatgyógyító (K. 16.) tulajdona. A könyvet szívesen megmutatja, olykor beszéd közben hivatkozik is rá, de csak mint könyvcímre, mert a tartalmából semmit sem merített, gyógyító tudománya semmiféle összefüggésben sincs a Néma Mesterrel. A könyvet féltve őrzi, anélkül, hogy abból akár ő, akár a falu valamit is átvett volna.

Néhány évvel ezelőtt felbukkant egy (állítólag vak) ember, aki saját könyvét árusította. A könyv címe: A mezőgazdák kincsesháza. Szerkesztette Kaáli Nagy Kálmán volt gazdatfzt. (Cartea Românească. Diciosánmartin. 1935.). Tartalmát szerzője részben elavúlt, úgynevezett háziszerekkel gyógyítgató könyvekből, de nagyobb részt az erdélyi népi orvoslás közkincséből meríthette. Ezekre bizonyítanak a következő kiragadott példák: Tüzes béka (marhánál). Szájpadlása közepén eret kell vágni és az orrán keresztül a szájába huygot vagy almaecetet önteni (81.). — Ha a szarvasmarha beteg, reszket, fülén, farkán, nyelvén, szájpadlásán, két leppentyűjén eret kell vágni. A két hátulsó vékonyába papona gyökeret kell húzni. (82.) — Ha a marhának igen megy a gyomra, sütökemence aljáról szuvacst adnak. (83.) — Lépfenénél a marha lépét árral megszúrjuk és abba varrógép olajozóba tett terpentint fecskendezzünk (84.) — Marha puffadásnál előírt vágás, két ember huygát, büdöskövet, fokhagymát tejben vagy oltatlan mészben töltsünk be (85.). — Kehes lovat farkasalmapuval, száraz emberganéjjal, büdös kövel, stb. füstölik meg. — Marha szemhájogánál a fülibe, középső inába kék fejtöböl zsinórocskát húzunk, eret vágunk vagy meleg emberganéjt kenünk a szemére (86.).

A gyógyeljárásokban tehát főleg az érvágás, különböző növények, néhány otthon megtalálható ásványi anyag és ürlékek szerepelnek. — A könyv több ember birtokában megvan, hatása kétségtelenül kimutatható. A leírt eljárások nagy része a faluban ős idők óta ismeretes, így tehát a könyv a hasonlókba vetett bizodalmat csak erősíti és megakadályozza, hogy a régi szokások kipusztuljanak. Másrészt a könyv által ajánlott új eljárásokat a nép maga is kipróbálja, ahogy ki is próbálta. Például a falu állatorvoslója (K. 16.) két lépfenés marhát oltott már be a varrógép olajozóval, állítása szerint az egyik esetben teljes sikerrel.

Román ráolvasó könyv. A románoknál még ma is találhatunk nyomtatott ráolvasásokat, népi gyógyeljárásokat tartalmazó ponyvákat. Búcsúban, vásáron, vándorló könyvkereskedőktől veszik és féltve őrzik. Egy ilyen pl. az egyik csomaféjű román asszonytól semmi pénzért sem tudtam megszerezni, noha az illető asszony a könyvecske legtöbb ráolvasását szórul-szóra tudta, ahogy erről többször meggyőződhettem.

A C. 117* tulajdonában lévő kis könyvecskét kb. húsz évvel ezelőtt vette a mikolai búcsúban. A címe állítólag *Carte de farmece* volt, többet nem tudtam megállapítani, mert a címlap és néhány oldal a könyvecskéből hiányzik. Tartalomjegyzéke szerint a következő betegségek és egyéb bajok (károsodás, stb.) ellen ad ráolvasásokat. — *Ruptură de apă*. — *De fapt*. — *De albeață*. — *De bubă*. — *De'ndesoare*. — *De scrântitură*. — *Descântec la stomac*. — *De zgaibă*. — *De spărietură*. — *La buboiu*. — *De deochi*. — *Descântec la stea*. — *Descântec la cos*. — *Farmec de urât*. — *Farmec pentru a afla pe hoș*. — *Farmec pentru crișmari*. — *Farmec pentru a nimici averea dușmanului*. — *Farmecul fetelor pentru a visa și vedea pe viitorul bărbat*. — *Pentru vărsat*. — *La o boală îndelungată*. — *Ca să trăiască copiii*. — *Pentru boala copiilor de epilepsie*. — *Tot pentru boala copiilor de epilepsie*. — *Contra frigurilor*. — *De friguri*. — *Contra durerii de cap*. — *De durere de mișloc (șale)*. — *Pentru răni*. — *Contra deochi*. — *Farmec Bere rea (Cum se'mprăștie vrajba)*. — *De izbitură*. — *De amețeață*. — *Descântec de desfăcut*. — *Farmec contra lupilor*. — *Contra vărsatului la oi*. — *Tot contra vărsatului la oi*. — *Descântec când pierde vaca laptele*. Tartalmaz ezenkívül még népi gyógy-módokat.

A gyűjteményből néhány ráolvasást közlök, annál is inkább, mert ezeket itt is ismerik és gyakorolják.

De bubă
(Când te dor măselele și capul).

Buba ce coace,
Buba ce sparge,
Buba de 99 de feluri,
Buba de 99 de neamuri,
Merge la omul sănătos,
In creerii capului,
In fața obrazului,
In auzitul urechilor,
In lumina ochilor,
Prin foile nasului,
Se bagă sub piele,
Prin carne,
Și prin os,
Prin trup în jos,
Il împunge,
Și-l străpunge,
Până mai la moarte-l duce,
De-acolo se duce la Dzeu
la prânz,
Dumnezeu prânzea;
Buba în casă venea;
— „Bun prânzul Doamne!“ —
„Prânzu-i bun Bubă

Dar tu nu ești bună“.
— „Dar de ce Doamne?“
„Duci omul la undă de
moarte“.
Ba nu Doamne.
Cine a pomeni
. . . . .
Cu pită
Cu sare,
Și cu cărbune de tei,
Și cu ban de argint,
Io m'oiu înturna.
Cu pita,
Cu sarea,
Și cu cărbunele
Per la cap m'oiu înconjura
Și 'n pământ m'or îngropa.
Argintul l-oiu hăznui.
Io acolo oiui veni
M'oiu întoarce,
Ca oaia la miel,
Ca vaca la vițel,
Ca mama la copil.

(Spus de Roji Ciureși de 69 ani.
Archiud-Cojocna.)

De 'ndesoare (La durere de cap.)

S'o luat pasere de fier
Cu penele de fier,
Cu aripele de fier,
Cu clonțul de fier
Și-o sburat în pădurea de fier;

Și s'o suit în copac de fier,
Și și-o făcut cuib de fier;
Și s'o ouat 9 ouă de fier.
Și-o scos 9 pui de fier.
Și se cânta

Și se văieta,
 Că n'avea cu ce-i hrăni,
 Cu ce-i sburătorii.
 Nime 'n lume n'o auzea
 Fără Maica Domnului
 Din poarta ceriului:
 — „Ce plângi pasere de fier
 Cu aripele de fier,
 Cu clonțul de fier,
 Cu penele de fier?“
 — „O! Maica Domnului
 Cum nu m'oiu cânta
 Cum nu m'oiu văieta,
 Că io-s pasere de fier,
 Cu penele de fier,
 Cu aripele de fier,
 Cu clonțul de fier.
 Și-am sburat în pădurea
 de fier;
 Mi-am făcut cuib de fier;
 Am ouat 9 ouă de fier;
 Am scos 9 pui de fier;
 Și n'am cu ce-i hrăni

Și cu ce-i sburătorii
 — „Nu te cânta
 Nu te văieta,
 Ci te du curund la (cutare)
 Și-i ia de'ndesoarele
 Din cap
 De după cap,
 Din creerii capului,
 Din fața obrazului,
 Din lumina ochilor
 Din rădăcina dinților
 Bine-i alege
 Bine-i culege
 Puii ți-i hrănește
 Și-i sburătorește;
 Și (cutare) să rămâie
 Curat,
 Luminat,
 Cu uleiul străcurat,
 Cu argintul luminat.
 Ca Dumnezeu o zi bună ce
 a dat.
 Ca un fir de grâu curat.

(Spus de Paraschiva Penticău
 Archiud-Cojocna).

De deochi.

Pasere albă
 Cu coadă albă,
 In mare sburat,
 Apă 'n aripi a luat,
 In piatra lui Sân-Petru a
 sburat.
 Peatra în trei-patru a crăpat,
 Așa să crape ochii cui o
 deochiat.
 De l'o deochiat femece:
 Să-i crepe țâțele,

Să umple ulițele,
 Să-i moară copilul de foame.
 De l-o deochiat
 Bărbat:
 Din față,
 Din dos,
 Să-i crepe boașele,
 Să umple ulițele,
 De l-o deochiat față
 Rumâncă,
 Unguroaică,

Armeancă,
Sască,
Ochitoare,

Pocitoare:
Să-i pice părul,
Ca fuiorul.

(Spus de Ludovica Dos, 63. Arch.-Cojocna.)

Descântec când pierde vaca laptele.

S'o luat (vaca x) de-acasă
Tânăra și grasă,
Grasă și frumoasă,
Cu părul netezit,
Cu coarnele hedeșite,
Cu mintea 'mblânzită
Țățele ca bânile
Ugerul ca donița.
Mana și dulceața,
Care D-zo i-o dat,
Tot cu ea o a purtat,
S'o pornit dela ieslea plină,
Dela așternut pe hodină;
Când a fost pe cale
Pe cărare, s'o 'ntâlnit c'o
babă
Buzată, răzbuzată,
Cu scorburi încălțată,
Cu sare'n mână,
Cu deochi între ochi;
Luatu-o, trântitu-o, izbitu-o,
Bună de nimic făcutu-o;
Mana luatu-o
Păru 'nturnatu -i-l'o
Mintea luatu-i-o.
Prins-o vaca a se cânta,
A se hăuli cu un glas de
mare
Din pământ pân' la cer;
Nime 'n lume n'o auzit
Fără Maica Domnului

Din poarta cerului.
Maica Dlui din poarta cerului
Așa o grăit: Nu te cânta, nu te
hăuli
Că eu pe scară de ceară m'oiu
scoborî
Și la tine-oiu veni,
De cornul de-a dreapta te-oiu
lua
Și la râul Iordan te-oiu duce
Cu vin te-oiu adăpa
Cu grâu te-oiu îngrășa.
Și mama iar ți-oiu da
Și tot cu tine o vei purta
Pe urcoi și pe draco
I-oiu duce'n munții sinaiului
Și le-oiu da 3 găleți de otravă
Și 3 găleți de potroacă.
Care cum or îmbuca,
O dată or crepa;
Care cum or sorbi, O dată or
plezni.
Tu rămâi grasă și frumoasă,
Cu păru netezit, cu coarnile
Cu mintea 'mblânzită.
Țățele ca bânile, ugerul ca
donița.
Mana și dulceața, care Dzo
ți-o-a da
Tot cu tine o vei purta.

(Spus. de Roji Ciureși, Archiud.)

Megjegyzem, a közölt ráolvasásokhoz hosszadalmas használati utasítás is mellékelve van.

Érdekesnek tartok még a kis könyvből néhány gyógyeljárást közölni, mert ezeket vidékünkön gyűjtötték.

Leacuri din popor. Pentru tusă. Pentru tusă, se'ncălzește miere de albine cu lapte și se bea acest amestec cât se poate de fierbinte. („Tudor Pamfile“.) — Feneș — j. Cluj).

Pentru dureri de măsele. Fierbi măsălăriță și o storci bine ca să iasă tot sucul din ea. Zama o ții fierbinte pe măsea. (Válaszut).

— Când te dor măselele ții pe ele miere de albine fierbinte. (Borsa).

Pentru bubă la măsea. — Pentru bubă la măsea este bună ceapa. Se prăjese foi de ceapă și se pune pe ele miere de albine fierbinte. Apoi se pun pe măsea. (Válaszut).